

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 39
(19570)
2022 чылдың
июнь 1
среда

Хүннүн үнери — 02:13
Ажары — 21:12
Хүн дурту — 18:59

Садар өртээ хостуг

12+

ИЮНЬ 1 — Бүгү-делегейниң уруглар камгалалының хүнү!

Башкы болганымга өөрүп чоруур мен

Башкы — эң-не хүндүткелдиг, буянныг, кижиниң амыдырал-чурт-талгазы, келир үези-биле тудуш холбаалыг нарын мергежилдерниң бирээзи...

| 6-гы арында

Талыгырга чорааштың, дагларымны сактыр мен...

Бо удаада "Шынның" аалчылары — спорттун бир онзагай хевириниң суртаалчылары, коргуш чок чүректиг тыва альпинистер. Редакцияга Тываның альпинизм федерациязының кежигүннери аалдап келдилер...

| 8-9-ку арынарда

15 000

ажыг өг-бүле апрель, май айларда
8-тен 17 хар чедир уругларга
көрдүнгөн төлевир акшаларны алган.

Уругларга
социал
деткимче

Тывада 15 муң ажыг өг-бүлө апрель, май айларда 8-тен 17 хар чедир уругларга көрдүнгөн төлевир акшаларны алган. Ниитизи-биле 26,5 муң уругга 540,7 млн рубльди төлээн. Төлевирлерни берип турарының дугайында республиканың Баштыңы Владислав Ховалыгга ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы дыңнаткан.

Яамының дыңнадып турары-биле алырга, чаа төлевир 43,761 уругга көрдүнгөн. Оларның 32 муң 932-зи амыдыраарының кудуку деңгелиниң эң-не хей хемчээлин – 12 муң 702 рубльди алыр. Арткан-нарынга ук хемчээлдин 75 болгаш 50 хуулары хамааржыр. Төлевирни боттандыраары-биле, бюджет акша-хөреңгизинден 4 млрд 482,8 млн. рубль хереглеттинер дээрзин баш удур санап турар.

**86 011 уругга
5,5 млрд
рубль
көрдүнгөн**

Оон аңгыда, ажы-төлдүг өг-бүлелерге Күш-ажыл болгаш социал политика яамызындан 5 млрд 547,85 млн рубль түңге социал деткимчениң 7 хевирин берип турар. Ол дээрже ай санында төлевир, бирги уруу төрүттүнгенде, үш дугаар болгаш оон-даа ыңай уругларынга, 3-тен 7 хар чедир уругларга, өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларга, хары угда ийи азы оон хей уруг төрүттүнгенде төлээр ие капиталы. Бюджетте ниитизи-биле 86 011 уругнун төлевиринге 5,5 млрд рубль көрдүнгөн.

Чыл эгезинден тура социал деткимчени республиканың 105 муң ажыг чурттакчылары алган. Ниитизи-биле 2 млрд 842,26 млн рубльга төлевирлерни кылган.

/ Тыва Чазактың
парлалга албаны

Ажыдышкын Ёзулалы

Ыдыктыг үш-булуңчук

Күжүгет Шойгу аттыг культура фондузу Кызыл хоорайга бедии 16 метр, ниити деңгизи 26 тонна Будда Шакьямуни бурганның тураскаалын байырлыг байдалга ажыткан. Бии-Хем биле Каа-Хемниң каттышкан черинде, Хавырга дагның эдээнде турар шажын-культура тураскаалының автору скульптор Виталий Шанов. Ону Тываның күрүне тургузуунун 100 чылдаанынга тураскаадып тургускан. Бо хуннерде Россияда эң-не бедик деп санаттынып турар Будданың тураскаалын Сергей Шойгунун эгелээш-кини-биле Күжүгет Шойгу аттыг культура фондузу туткан дээрзин фондунун үндезилекчизи Ирина Шойгу ажыдышкынга чугаалаан.

"Кызыл хоорайның болгаш бүгү Тываның база бир чаа онзагай сүлде демдээ – чуртувуста эң-не бедик Будда бурганның статуясының ажыдышкынынга киржип келгениңер дээш өөрүп, байырым чедирип тур мен – деп, Ирина Шойгу чугаалаан – Бурун шагдан тура ийи улуг хемнерниң каттышкан чери онза ыдыктыг болгаш күчү-

күштүг чер кылдыр санаттынып келген болгай, ылап-ла хей-аът кирип алыр онзагай чер апаар дээрзинге бүзүрөп тур мен".

Тураскаалды 2021 чылда тудуп эгелээ. Ону тудуп-тургузарына деткимчени Россияның даш адыры бүдүрүлгелериниң "Даш төвү" каттыжышкыны база Россия Федерациясының камгалалын уштап-баштаар Национал төптүн төлээлери көргүскөн. Оон аңгыда, ук ажылдарга «Гранитинвест» ХАН-ның база «СибирьПром-Групп» ААН-ның специалистерин кириштирген.

Байырлыг ёзулалга киришкен республиканың Баштыңы Владислав Ховалыгның чугаазы-биле алырга, "Тывада Хем-Белдири деп ат-биле сурагжаан черни "Азия төвү" скульптурлуг комплекс болгаш чаа туттунган бо тураскаал улам аян-шинчи кирип, делегейниң янзы-бүрү булуңнарындан келген

(Уланчызы 3-кү арында).

Дус-Хөлде чаартылгалар

Тыва Республиканың Чазаа бо чылын Дус-Хөлге чоннун кадыын экижидер, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле боттуг хемчеглерни ап эгелээн.

Ат-сураа Россия деңгелинде алгаан эм шынарлыг хөлүвүске чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан дыштаныкчылар хейү-биле эмнедип кээп турар болгай. Бир дугаар ээлчегде пансион-

наттарны төлчүткен чырыкка кожар айтырыг тургустунган. Бо хуннерге чедир электри энергиязын дааш-шимээниң, чарыгдалы улуг дизельдиг электри станцияларындан хандыртынып турган.

«Тываэнерго» ААН-ның хей-ниити-биле харылзаа тудар албанының башкарыкчы специализи Елена Данилианың демдегеп турары-биле алырга, компания санаторийлерже электри-жидилгени хөл чоогунда турар

Таңды кожуунун Межегей суурундан дамчыдар шийтпир хүлээп алдынган.

«Бо хуннерде инвесторларның кириер чагыын манап турар бис. Ха-мык документ-саавыр белең болуп чыгдынган соонда, кол ажылдар эгелей бээр ужурулуг. Бистиң компаниявыс талазындан ажылды шалыпкын чорударын кызыдар бис» – деп, Елена Данилина медеглээн.

Электри хандырылганы турмучу бээри-биле дыштаныкчыларга телефон харылзаазы биле моондак чок интернет ажылгаар аргалар тургустунар.

Бо хуннерде Дус-Хөлде узуну 450 метр чадаг кижилер кылаштар тротуар орукту кылып турар. Оон аңгыда, "Восток" КХН хөл эриинде халдып бадар 3 орукту кылып доозар ужурулуг. Ук организацияның геодезия килдизиниң удуртукчузу Лариса Курочкина бо неделяның төнчүзүңге чедир чадаг улус кылаштар орукту брусчатка-биле кылырын доозар ужурулуг дээрзин дыңнаткан. Бо бүгү ажылдарга немей, пансионаттар девискээринде өглер тигер тускай шөлчүгештер кылыр ажылдар чоруп турар.

Оон-биле чергелештир Тываның эрге-чагырга-зы Россияның чаззаандан «Живу, люблю, горжусь» концепцияның иштинге туртөлөвилелдерниң боттанылганына деткимчени дилээш, чөпшээрешкен харыны алган. Мында чугаа Дус-Хөл болгаш Чагытай хөлдерниң кластерлиг хөгжүлдээниң, «Тайга» станциязынга, Каа-Хем болгаш Бии-Хем кожууннарда турисчи баазаларга регионнун турисчи инфраструктуразын тургузарының дугайында чоруп турар.

/ ТМГ-медээлер

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

аалчыларны сорунзалаар чер болу бээр чугаажок". Ооң чугаазына Тываның национал оркестриниң бараалгатканы «Мөргүл» болгаш «Эне-Сай» деп хөгжүм композициялары үннөш болган.

Бойдустан чайгаар бүткен бо кайгамчык черге соң-даарта бир-ле онзагай чүүлдү тургустунары чугаажок турган. Маңаа долгандыр каас-чараш хүрээлелди магадап көөр шөлчүгешти тургузар, ынаар фуникульер-биле кежер канат орукту шөөр дээн чергелиг айтырыгларны Култура яамызының деңгелинге ол үеде сайыт эрге-дужаалды ээлеп турган Чылгычы Ондарның эгелекчи саналы-биле чугаалажып тургулаан. Ынчалзажок чаагай эгелээшкннер янзы-бүрү чылдагааннар ужун боттанмайн барган. Долгандыр каас-чараш хүрээлелди магадап көөр шөлчүгешти тударынга, фуникульер садып алырынга, быжыг канат шөөринге, долгандыр орук-чирик кириеринге эвээш эвес акша-төгөрик хереглеттинер турганы-биле айтырыг ара соксааны чугаажок. Оон дараа-зында чылдарда ук девискээр «черлик» туризм объектизи апарган — хемелеп кешкеш ийикпе азы долганып чорааш, чеде берген кижилер ол чараш черни сонургап көрүп, күчүлүг Улуг-Хемниң эгезин алган черде турар үезин чурукка тырттырып алганын социал четкилерден көрүп болур турган.

Тураскаалга чедип алыры ынаар барыксап турар тус черниң чурттакчыларынга бо

хүннерде берге айтырыг болуп турар. Чиижең хемежилер чүгле ол чарыкче кежиргени дээш баштайгы дээрзезинде 500 рубль негеп турган, аай-дедир чаңгыс кижиниң чарыгалы 1 муң рубль чедип турган. А тыва кижиниң соондан эдерген «кудуруктары» чаңгыс эвес санныг болур. Ынчангаш, чарыгалдарның хөй болганы-биле, хемеге олулар күзөлдиглерниң саны эвээш болган. Аргыжылга үезинде айылы база улуг. Ынчангаш чогуур эрге-чагырга черлериниң тураскаал ажыдышкынының үезинде хемелерниң аргыжылгазын кызыгаарлааны чөптүг. Кызылды соңгу азы чөөн талазындан оюп чорааш,

тураскаалга чедип болур деп чамдыктар тайылбырлап турарлар. Ол оруктап чорааш, орук озал-ондаанга таварышкыш, амы-тынындан чарылган таварылга турган. Ук девискээрлер чоннуң аргыжылга оруктарының планынче кирбейн турар, ону орук деп адаары-даа берге, аңчылар болгаш балыкчыларның изеп кааны угланышкын. Хөй санныг аалчыларга, аян-чорукчуларга, чүдүкчүлерге таптыг, айыыл чок орук херек. Аргыжылга айтырын чазакчагырга черлери чогумчалыг кылдыр шиитпирлептери чугаажок. Чоннуң талазындан кайы-хамаанчок черге боттарының, ажы-төлүнүң амы-тынын айыылга таварыш-

тырбазы күзөңчиг. Ооң-биле кады арыг-силигни, чурумну сагыры чугула.

Ийи улуг хемниң каттышкан чери ыдыктыг, мөөң күштү бодунда шыгжаан деп шагшаандан бээр улус чугаалажыр чораан. Чоннуң мал, чылгы хавырып ап чораан чери — Хавырга даа, шынап-ла, ындыг чер. «Ом мани падме хум» деп шажынчы бижиктиг, Будда бурганның улуг тураскаалы турар Дөгээ даа, Хавырга даг болгаш «Азияның төвү» комплекс ыдыктыг үш-булуңчукту тургузуп турар. Бо үш тураскаалдарлыг чер өндүр күчү-күштү мөөңүзүн чер болур. Бурган авыралында, ындыг-ла болзунам!

/ Артур ХЕРТЕК.

Бадылаашкын доозулган

Россияда «Таарымчалыг хоорай хүрээлелин хевирлээри» федералдыг төлөвилелдиң бадылаашкыны доозулган.

Май 30-де gorodsreda.ru сайтка республиканың хоорай, суурларын чаагайжыдар девискээрлерни шиилир бадылаашкынны түңнээ.

Кызыл хоорайның чурттакчылары Дөгээ даанга шөлдү чаагайжыдары болгаш Эмчилер аллеясын тургузары дээш эң-не хөй бадылаан. Ол ышкаш найысылалдың оң талакы эриинче кежер көвүрүг чанында чоннуң «Пятачок» деп адаары девискээрни чаагайжыдары дээш база хөй кижиге бадылаан. Ооң төнчү түңнели бадылаашкынның түңнелдеринден көстү бээр.

Ынчангаш бүгү чуртта, ооң иштинде Тывада кожуун, суур бүрүзүнде бадылаашкынга киришкен идепкейлиг хамаатылар ооң түңнелин четтикпейн манап турар.

Федералдыг төлөвилелдиң боттанышкыны 2030 чылда хоорай хүрээлелиниң шынарын экижидеринге бүдүн чартык катап экижиир. Ооң иштинде хөй-ниити девискээрлерин, парктарны, эрик кыдыгларын чаагайжыдары, спортчу болгаш дышталыг шөлдерин тургузары көрдүнгөн.

Бистиң корр.

Бажың-Алаак школачылары Президентиниң спортчу оюннарынга киржир

«Президентиниң спортчу оюннары» Бүгү-российжи спортчу оюннарга Чөөн-Хемчик кожуунуң Бажың-Алаак школазының өөреникчилери киржир. Олар эрткен неделяда Кызылга спортчу оюннарның регионалдыг чадазында киржир эргени чаалап алган.

Бажың-Алаак школазының «Эверест» спортчу клувунуң командасы күзүн Анапа хоорайга Бүгү-российжи «Смена» уруглар төвүнге маргылдааның Бүгү-российжи чадазынга киржир.

Түңнел оюнга Барыын-Хемчик кожуунуң Эрги-Барлык школазының өөреникчилери, Кызыл кожуунуң Каа-Хемниң 2 дугаар школазының, Таңды кожуунуң Кызыл-Арыг школазының, ол ышкаш Кызылдың 5 дугаар гимназиясының өөреникчилери мөөрейлешкен. Ук маргылдаада албан эртер 4 оюн — хол бөмбүү, баскетбол, чийк атлетика, стол тенниси база 4 немелде — эштир, самбо хүреш, спортчу туризм база биче-футбол кирип турар. Команда бүрүзүнде 2007–2008 чылдарда төрүттүнгөн 6 оол, уруг кирип турар. Уругларның кадыкшылын быжык-

тырар, күш-культура кичээлдеринче болгаш спортче хаара тудар база талантылыг уругларны илередир, бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижини кижизидер, школачы спортту сайзырадыр талазы-биле муниципалдыг тургузуглар аразынга харылзаа тудар сорулга-биле «Президентиниң спортчу оюннары» эрттирип турар.

Бо чылын «Президентиниң спортчу оюннарынга» албан езузу-биле Россия Федерациясының Президентиниң Кубогу дээш маргылдааларның эргебайдалын тывыскан.

/ Бистиң корр.

Аржаанда чаартылгалар

Бии-Хем кожууннуң улуг сумуларының бирээзи Аржаан болур. Сумуда 226 өреге болгаш 1159 кижичи чуртакчы чон бар. Аржаан суурда ийи каът «Аленушка» уруглар сады (30 кижичи ажилдап турар), көдээ культура төвү (8 ажилдакчылыгы) болгаш школа (коллективи 57 кижичи) база-ла ийи каът таарымчалыг бажың-балгаттыг. Оларга чаа фельдшер-акушер пунктузу база немешкен. Ында 6 кижичи ажилдап турар. Суму чагыргазы 9 ажилдакчылыгы.

Сумуда шээр малдың саны 3248 баш. Бода мал – 1766. Чылгы – 1692. Хаван, дагааларның саны 22-22.

Бо сан-чурагайны суму чагыргазының бажыңынче кирип кээрге-ле, көскү черде самбырада айыткан.

Бөгүнгү байдал-биле алырга, кожууннуң Чонну ажилга хаара тудар төвүнде Аржаандан 17 кижичи бүрүткеткен. Ажил чоктар санын эвээж-диринге Тываның күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө яамызының шугуму-биле 2020 чылдан эгелээн боттарының ажил-херээн ажыдар дээн хамаатылар-биле социал керээ чарар программа улуг идигни берип турар.

Кожууннуң Чонну ажилга хаара тудар төвүнүн специали-зи Аделя Хертектин дамчытка-ны-биле, 2020 чылдан эгелеп Бии-Хемде ниитизи-биле 47 хамааты социал керээни чарып, күрүне деткимчезин алгаш, эргежок чугула дериг-херекселди садып албышаан, боттарының ажил-херээн ажиткан.

/ Алаш Ооржактын биче бүдүрүлгезин ажитканы.

ажыдып алганы чаңгыс чер-чурттугларына улуг өмөк-дөмөк болуп турар. Сумуда шээр болгаш бода малдың чылгының саны чыл санында өзүп турарын барымдаалааш, эът хүлээп алыр, ону болбаа-зырадыр, садып-сайгарар чер тургустунуп келгени черле үениң негелделеринге дүгжүп турар. Бодундан аңгыда, Алаш база бир ажилдакчыны хүлээп ап, немей бир ажилчын олутту база тургускан. Оглу Алашка күш-ажылдың хоочуну Зинаида Баян-ооловна Ооржак

арга-сүмеден эгелээш, боттуг дузаны көргүзүп турар.

Алаш Ооржак ажил-херээн көдээ ажил-агый продукциязы – эът, сүт болбаа-зырадырынче, садып-сайгарарынче угландырган болза, ооң авыдайы Алаш Хомушку тудуг материалдары кылып эгелээн. Ол арболит болгаш элезинден блоктар кылып дериг-херекселди база-ла күрүне деткимчези-биле садып алгаш, ажилдап эгелээн. Кызылдың тудуг техникумун дооскаш, ам бот-өөредилге-

биле Тываның күрүне универсигетинде өөренип турар ийи ажы-төлдүг (6 харлыг болгаш 6 айлыг) Алаш Ооржак бүдүрген продукциязын баштай чаңгыс чер-чурттугларына өршээлдиг өртек-биле садып-саарар деп планнап турар. Сөөлгү үеде ыяш өртээ талыйтыр өскенин барымдаалааш, ооң бүдүрген блоктары чаңгыс чер-чурттугларына, оларның чурт-таар оран-савазын улгаттыр тудуп алырынга, гараж болгаш өске-даа ажил-агый тудуглары кылырынга эпиг деп келир үеде шимчевес өнчү-хөреңги талазы-биле дээди эртемниг специалист болур Алаш Хомушку планнап турар.

Көдээ культура төвүнде өрээл хөлезилеп алгаш, чараш-таныр салон ажыдып алган Ай-

кыс Ховалыгже кирерде, баш бурунгаар оочурга бижидип ап турар апарган. Көдээде ажилдап-чурттап чоруур херээжен чон чараштанырда, Кызылче, кожуун төвүнче улуг чарыгдал кылып, үе чидирип турбас апарганы, оларга дыка эпиг байдалды тургускан. Херээжен чонга косметиктиг ачы-дуза чедирер тускай эртем-билигге Ай-кыс өөренип алгаш, практикаын арга-дуржулгалыг мастерлер удуртулгазы-биле эртип алган. Ол дугайында тускай сертификат-бижиктиг мастер болган. Уруунуң чаа ажил-херекти эгелеп, чонунга буянның ачы-дуза чедирип эгелээнинге ооң авазы Се-рафима Хунаштаар-ооловна дыка өөрүп турар. Ай-кыстың кырган-ачазы делегейде атсурагылыг Тываның улустуң хөөмейжизи Хунаштаар-оол Ооржак болганы солун.

Шаг-төөгүдөн Хааннар шынаазында, Бии-Хем кожууннуң Аржаан сумузуңуң ажил-ишчи чонунуң ажил-амыдыралы аңгы-аңгы федералдыг болгаш республика чергелиг төлөвилелдер, ооң иштинде социал керээ программаның дузазы-биле эки талаже өскерлип кел чыдары өөрүнчүг.

Аңаа Аржаан сумузуңуң баштыңы Буян Байкара биле чагырга даргазы Екатерина Түлүштүң кириген үлүү улуг. Олар сумунуң албан-организация коллективтерин, чон активин мөөңөп шыдааны суурнуң кудумчулары арыг-силиг болуп турарындан безин көстүп турар. Ол ышкаш корум-чурум талазы-биле база Аржаан эки байдалда.

/ Мерген КЫРГЫС.

2022

чылда кожуунда

15

хамааты социал керээни чаргаш, күрүне деткимчезин алган.

Оларның үжү Аржаан суурдан болган.

Май 26-да, Россияның сайгарлыкчылар хунунде, Аржаан суурда 3 биче бүдүрүлгени ажиткан. Күрүнеден 250 муң акша деткимче-биле Алаш Ооржак чогуур дериг-херекселди садып, тускай бичежек бажыңны тудуп алгаш, суурунда эът болбаа-зырадыр, садып-саарар биче бүдүрүлгени

/ Алаш Хомушку арболит кылып эгелээн.

/ Аржаанда чараштаныр төпте Ай-кыс Ховалыг.

\ ЧЕМПИОНАТ \

Хостуг хүрешке Россияның чемпионадынга белеткелдер

Бо чайын Тываның, Россияның болгаш кадагааты чурттарның спортка хандыкшылдыгылары июнь 24-27 хуннеринде Кызылга болуп эртер хостуг хүрешке Россияның чемпионадынга чурттуң эң шыырак мөгелериниң сегиржип алышканын көөр аргалыг.

Амдыгааштан эгелеп аэропорттан "Сүбедей"

спорт комплекзинге чедир девискээрни аштап-арыглаарының талазы-биле улуг хемчээлдиг ажилдар эгелээр дээрзин республиканың Чуртталга-коммунал ажил-агый яамызы дыңнаткан. Бо бүгү-биле чергелештир Московская кудумчузуңуң 122 дугаарлыг бажыңының чанында машина тургузар черни чаагайжыдары дээш оон-даа

өске ажилдарны кылыры көрдүнгөн.

Шак мындыг улуг спортчу хемчег Тывада ийиги удаа эртип турар. Мооң мурунда маңаа сумо хүрешке чемпионат эрткен, ынчангаш бисте улуг маргылдаа эрттирериниң арга-дуржулгазы мөөңөттинген.

Бо удаада маргылдаага 350 спортчу, 70 төлээ, 50 тренер болгаш 60 судья кээр.

ТЫВАДА
ВОЛОНТЕРЛАРНЫ
ЧЫЫП ЭГЕЛЭЭН

Найысылалга хостуг хүрешке бүгү Россия чемпионадының эгелээринге чедир бир ай хире хуусаа арткан. Ооң-биле холбаштыр май 25-тен тура ук маргылдаага ажилдаар волонтерлар (эки турачылар) бөлүктөрүнүн чыылдазы эгелээн.

Маргылдаага
350 спортчу,
70 төлээ,
50 тренер
болгаш
60 судья
киржир

Олар дөгере маадырлар-дыр!

ДОНБАСС БОДУНУҢ ЭКОНОМИКТИГ ШИНЭЭН ДОЛУЗУ-БИЛЕ КАТАП ТУРГУЗУП АЛЫР

РФ-тиң Президентизи В. Путин май 25-те эмнээшкн эртип турар тускай операцияның киржикчилери-биле амы-хууда ужуражып чораан. Күрүне Чөвүлелиниң президиумунуң хуралында ук ужуражылганың дугайында чугаалап тура, «Олар дөгере маадырлар-дыр!» деп демдеглээн. Ооң шак мындыг сеткил-сагыш хайныгышкынында кижилер бүрүзү дээш чоргаарал, сагыш човаашкын сиңген. Балыглаткан шериглер эргежок чугула эмнээшкнни болгаш ажаап-тежээлдеди ап турар деп чүүлге боду шынзыгып бүзүрежежок, РФ-тиң Президентизи херек апарза, шериг медицинага божуу-далаш дузалажырын Россияның Чазанга дааскан. Шериг албанныгларның болгаш оларның өг-бүлелериниң социал деткимчезиниң, ооң иштинде төлевирлерни өстүрериниң талазы-биле чамдык даалгаларны берген. Ол ышкаш В. Путин тускай шериг операциязының үезинде мөчээн шериглерниң ажы-төлүңге регионнар деткимче көргүзүр дугайында идеяны деткээн:

«Шаңналдарының бар-чогундан хамаарылга чокка бо кижилер Донбасстың чону болгаш ажы-төлү дээш, Россия дээш амы-тынын, кадыкшылын харам чокка берип чоруурлар. Олар дөгере маадырлар-дыр. Амы-тынын өлүмнүг айыылга бүргетсе-даа, олар оон чалданмааннар. Оларга бистиң хамаарылгавыс база маадырларга ышкаш болур ужурулг».

РФ-тиң Президентизиниң шак мындыг сестери Россияның чаа маадырларынче онза кичээнгей угландыра-рынга чылдагаан болган. Ылаңгыя тускай операцияның кызы-бүрү омак-сөөктүг киржикчилериниң, дайынчы эштерин камгалаар дээш бодунуң амы-тынын харам чокка берип турар шериглерниң үлегер-чижээ кончуг өңгүр болгаш тода.

Тускай операция ам-даа каш ай узамдыгып болур деп россияжи ниитилелде хевирлеттинип олурар бодалга хамаарыштыр тайылбыр бээри чугула. Көскү чедишкнниң – «Азовтуң» нацистериниң дүжүп бергениниң соонда, тускай операция «биче тулуп шоодайларның» чадазынче шилчээн. Ындыг чүүл доп-дораан боттаны бербес. Чижээлээрге, амгы үеде россияжи шериглер улусчу милицияның дайынчылары-биле кады Северодонецк чоогунда «биче шоодайны» шараан. «Авдеевск», «Светлодарск», «Лисичанск» болгаш «Северодонецк» дээн чижектиг «шоодайларга» удурланыкчының эң дайынчы шинектиг бөлүгөжилгези

боогдаттырар. Ындыг арга-хорга доп-дораан түңнелдерин көргүспес, ынчалзажок соң-даарта аажок улуг түңнелдерни чедип алыр аргаларны бээр. ЛУР-нуң улусчу милициясы Светлодарск, Луганское, Мироновский база Ташковка деп чурттакчылыг черлерни хостаанының дугайында дыңнаткан.

«Азовсталыга» тиилелге бүзээлелдин база боевиктерниң күжүн болгаш курлавырларын төндүрер арганың үре-түңнелдин база катап бадыткаан. Моон-даа сонгаар россияжи салбырлар ону ажыглаар. Ындыг арга хамааты чоннуң болгаш РФ-тиң Чепсектиг Күштериниң база Донбасстың республикаларының улусчу милицияларының хууда составына чидиргилерни эвээ-жедир, Украинаның Чепсектиг Күштериниң арга-шинээн чок болдулар.

Бистиң шериглеривис украин боевиктерден улуг ылгалдыын бадыткаан. РФ-тиң шериглери туттурганнарга туржук, удурлары уламчылап турарларга кижизиг хамаарылгазын көргүзүп турар. Ооң бир көскү чижээ – боттарының-на эшөөрү октапкан балыглаткан украин солдатты россияжи шериглериниң 2 км черге да-жааны болур.

КЕЗЕМЧЕ ДӨМЕЙ КЕЛИР

«Азовтуң» дүжүп бериш-кни-биле хамык төөгү дооступ кагбас – неона-

цистерниң суд шийткелинге идепкейлиг белеткел ажылы эгелээр. Россияның Истелге комитетиниң болгаш прокуратуразының база Донбасстың улус республикаларының дүжүп берген «азовчуларның» кымның кым дээрзин ылавылап тодарадырының талазы-биле хөделиишкннери онза кичээнгейде. Кем-херек үүлгеткен деп туттурган нацистерни аңгылап-тускайлаар болгаш судка бээр. ДУР-нуң баштыңы Денис Пушилин ДУР-нуң чиңгине прокуратуразы Россияның адыр аайы-биле черлери-биле кады «Азовтуң» украин боевиктерин шийдер трибуналдың уставын ажылдап кылып турар дээрзин дыңнаткан.

Тускай шериг операцияны чорудуп турда, черле далашкан ажылы чок. Украинаны чепсек чок болдулар, дайын-зырак хөөндөн уштур дээн херекке, фронтуда көскү чедишкннер турзажок, россияжи чепсектиң артык күштүүн база күчүзүн көргүзери тоң чугула. Хүннүң-не Россияның Камгалал яамызы амгы үениң чиге шыгаалдалыг чепсээниң ажыглалының дугайында чугаалап турар. Чижээлээрге, Россияның Чепсектиг Күштери Запорожье хоорайның «Мотор Сич» заводунга Украинаның

Агаар күштериниң дайынчы ужар чүүлүңге шимчедикчилер бүдүрүп үндүрүп турган бүдүрүлгө цехтерин узуткаан.

АЧЫ-ДУЗА

Россияжи шериглер хостаткан черлерниң тайбың чурттакчыларына дуза көргүзери уламчылап турар. РФ-тиң камгалалын уштап-баштаар национал төптүң начальниги М. Мизинцев май 25-те россияжи күштер Мариуполь хоорайның портузунда кадагааты хемелерниң эжиндирип үнери-биле гуманитарлыг коридорну ажыдар дээрзин дыңнаткан.

Хостаткан девискээрлерниң хамааты чагыргалары моон сонгаар шериг чөңгээни болдурбазы-биле, ол черлерге РФ-тиң Чепсектиг Күштериниң шериг баазаларын тургузарының айтырын өөренип көрүп турар. Регионга айыыл чок чоруктуң магадылалы олар болур ужурулг дээрзин Херсон областың чагырга чериниң даргазы Кирилл Стремоусов дыңнаткан.

Хостаткан черлерниң хамаатыларына хамаарыштыр РФ-тиң Президентизи Украинаның Запорожье болгаш Херсон областарының чурттакчыларына хамааты эрге-байдалды алырының

бөдүүнчүткен чурумун бодунуң чарлыгы-биле быжыг-лаан.

Россияның регионна-рының ДУР болгаш ЛУР-биле кады ажилдажылгазы күштелген – ол база чаңгыс аай гуманитарлыг делгемниң хевирлеттинип кел чыдарының дугайында чугаалап турар.

Хүннүң-не ДУР-нуң болгаш ЛУР-нуң чурттакчыларына гуманитарлыг дузаламчыны чедирип турар: аш-чемни, сугну, эм-таңы, арыг-шевер херекселдерин. Первомайск хоорайга 50 тонна гуманитарлыг дузаны чедирген. Рубежное хоорайга эмчилер болгаш психологтар бомбадан чаштынар черлерде кижилерни шинчип, аш-чем аймаан болгаш эм-таңы дузаламчы кылдыр берген.

Астрахань областа психологтуг чүктешкни чиигедир ажылды организастан, Мариупольдан уруглар ада-иези-биле кады «Баба Фрося» зоопаркка чедип, 100 хевирниң дириг амытаннарын көргөннөр.

Россияның дузазының күсели-биле Донбасс бодунуң экономиктиг шинээн долузубиле катап тургузуп алыр шинектиг дээрзинге чигзиниг турбас.

/ Артур ХЕРТЕК.

Волонтерларның сорулгазы болза, маргылдаа үезинде девискээрниң белеткели болгаш ажаап-тежээлдези, административтиг деткимче, түңнелдер болгаш протоколдар белеткели, болур-чогур медээ-биле хандырылга, спортчуларны база команда кежигүннерин үдээри, сервис-биле хандыраы болур дээрзин ТР-ниң Аныяктар херектериниң талазы-биле агентилели дыңнадып турар.

Волонтер болуксаан күзелдиг кижилер <https://dobro.ru/event/10185956> сай-

тыже киргеш, чагыгны арттырып каап болур. ТР-ниң Аныяктар херектериниң талазы-биле агентилелдин тайылбыры-биле алырга, ындыг күзелдиг кижилерниң саны көвей.

«Аалчылар Тывага келгенинге хомудавазын база маргылдаа бедик деңнелге эртсин дээш хөлчөк кызып белеткенип турар бис» – деп, аныяктар-биле ажыл чорудар килдистиң сүмелекчизи Долбаана Адыг-оол чугаалап турар.

Чагыг кириген волонтерлар өөредилгениң болгаш шылгалдаларның

түңнелдери-биле шилилгени эртер деп ол немээн.

Маргылдааларның эртип турар хуннеринде оларны халас аш-чем, суй белектер болгаш идик-хеп-биле хандыраар. Чемпионаттың түңнелдери-биле оларның шуптузунга тураскаалдыг шактары, Тыва Республиканың Аныяктар херектериниң талазы-биле агентилелдин база Тываның Спорт яамызының хууда өөрүп четтиришкннин илереткен бижиктерни тыпсыр.

/ Бистиң корр.

Башкы болганымга өөрүп чоруур мен

Башкы – эң-не хүндүт-келдиг, буянныг, кижиниң амыдырал-чуртталгазы, келир үези-биле тудуш холбаалыг нарын мергежилдерниң бирээзи. Башкылаашкын ажилынга сагыш-сеткилинден бердинген, кандыг-даа бергелерге торулбас, бойдустан тускай салым-чаянныг кижилер эки үрөтүнелдиг ажилдап шыдаар. Амыдыралының улуг чартыын башкылаашкын ажилынга сөңнээн шак-ла ындыг хүндүткелдиг башкылар Тывада – хөй. Оларның бирээзинге Улус өөредилгезиниң тергинни, күш-ажылдың хоочуну, «Кожуунуң хөгжүлдэи дээш» медальдың эдилекчизи Зоя Кууларовна Серен-оолду чоргаарал-биле адап болур. Ол Чөөн-Хемчик кожуунуң, Чадаана хоорайның хүндүткелдиг хоочун башкызы.

Зоя Кууларовна чоннуң чеже чаштарының караан чырыдып, эртем-билигиниң делгеминче оруун изеп бербээн дээр. Ол чүгле башкылаашкын ажилынга 41 чыл ажилдаан.

Эрткен чүс чылдың 60–70 чылдарында эмчи, башкы болуру эң-не хүндүткелдиг мергежилдер турган болгай. Зоя Кууларовна өске эш-өөрлери-биле бир демей, кандыг-даа чигзиниг чок, башкы болурун шиитпирлеп алган. 1973 чылда Кызылдың башкы институтун делгем профильдин башкызы кылдыр дооскаш, бирги ажилчы базымнары Шеми ортумак школазындан эгелээн. Улаштыр 2 чыл Бажың-Алаак школазынга орус дыл, литератураны, оон Чадаананың 1 дугаар ортумак школазынга тыва дыл болгаш төрөөн чогаалды 19 чыл башкылаан. Оон төрөөн Чадаананың 2 дугаар школазынга хүндүлүг дыштанылгаже үнгүжеге чедир ажилдаан.

Төрөөн Чадааназы – башкының төк дүшкен-даа төрөөн чери ол (1947 чылдың январь 23-те төрүттүнген), амыдырал-чуртталга-даа туткан.

башкылаашкын ажилынга үзүктел чок ажилдаан-даа чери ол. Зоя Кууларовна төрөөн черинде хүндүткелдиг, улуг-бичиилерге арга-сүмезин кадып чоруур үлгерлиг хоочун башкы.

«Чоокку үеде өөредилге адырында хөй-ле өскерлиш-киннер болуп турар-дыр. Кожуун школалары 5 хонук системаже шилчээн болгай. Ону чүү деп бодаар силер?» – деп хоочун башкыдан айтырарымга, «Беш хонук өөредилге, кичээлдер саны көвүдөй бээр, уругларга аар апаар ышкаш. Ынчангаш 6 хонук хевээр артар болза эки деп бодаар мен. Ол ышкаш эге класстарны изиг чем-биле халас чемгерип турарын эки деп санаар мен. Чамдык уруглар бажыңнарындан аш-даа өөренип кээр болгай» – деп харыялады.

Эрткен болгаш амгы үениң школачыларының дугайында бодал-биле үлешти: «Шаанда өөреникчи кижиге билиг чедип алыр дээш дыка кызар турган. Бүгү кичээнге чүгле өөредилгеже салыр, хостуг үезин чөптүг ажыглаар – бөлгүмнер, секцияларже доктаамал баарын кызыдар турган.

нар, ылаңгыя тыва чогаалдар номчуvas, шүлүктөр доктаатпас, бодунуң дылын сайзыратпас. Ооң чылдагааны, бирээде, ада-иелер ажы-төлүнүң дыл-домаанче, ооң сайзыралынче кичээнге салбайн, негелде кылбайн турарында. Ынчангаш уругларның төрөөн дылынга чугаазы сайзыравайн турар. Ийде, школаларда тыва дыл кичээлдериниң шактарын кызырган. Ынчангаш уруглар кижизидилгезинче кичээнге илгиттирер, тыва езу-чаңчылдарны, ужуларны сагып, төрөөн дылынга хүндүткелин, чоргааралын оттурар болза эки. Ол ышкаш аныяк ада-иелер боттары тыва дылынга чугаалажып, ажы-төлүнге үлгерин көргүзери күзөнчиг. А башкылар боттарының шаа-биле ол ажилды кылып турар деп бодаар мен».

ШҮЛҮКЧҮ, СПОРТЧУ...

Зоя Кууларовнаның чогаалга сонургалы бичиизинде-ле эгелээн. 9 класска чогааткан «Ырла, чүрээм» деп шүлүү «Улуг-Хем» альманахтың 23 дугаар үндүрүлгезинге үнген. 1972

Амгы үениң школачылары дыка сайзыраңгай, тывынгыр-сагынгыр, чогаадыкчы апарган, колдуунда чаа технологиялар сонургаар. Ындыг болбуже онаалга күүседирин кыспас, хөй үезин телефон, интернетте оюннарже чарып турар. Эң-не хомуданчыг чүүл – номнар, ылаңгыя тыва чогаалдар номчуvas, шүлүктөр доктаатпас, бодунуң дылын сайзыратпас.

Амгы үениң школачылары дыка сайзыраңгай, тывынгыр-сагынгыр, чогаадыкчы апарган, колдуунда чаа технологиялар сонургаар. Ындыг болбуже онаалга күүседирин кыспас, хөй үезин телефон, интернетте оюннарже чарып турар. Эң-не хомуданчыг чүүл – ном-

чылда «Тываның аныяктары» солунга «Авамга» деп шүлүү парлаттынган. Ооң «Школамга», «Адаларга», «Иениң чагыы» дээш өске-даа шүлүктери хөй. Колдуунда чер-чуртунга, ада-мезинге, кижилерге тураскааткан амыдыралчы шүлүктөр бижиригге ынак. Башкының

/ Зоя Кууларовна Серен-оол.

бижээн чүүлдери «Чаа орук», «Шын» солуннарның арыннарынга бо-ла үнгүлээр.

Хоочун башкының бир сонургалы – спорт. Ол кадык амыдыралды сагып чоруур. 75 хар назы четкен-даа болза, шпагатты чайлыг олуруптар, 100 метрни хостуг маңнаптар. 60 ажыг харлыг тургаш, Бажың-Алаакка Кадыкшылга хүнүнде хоочуннар аразынга бир дугаар халып келген.

«Башкыыс Зоя Кууларовна езулуг «универсал» кижиге. Ол «Чоннуң башкызы» деп бедик аттың дириг херечи болуп, бистиң аравыста чоруурунга чоргаарланып чоруур бис» – деп, Чөөн-Хемчик кожуунуң өөредилге эргелелин удуртукчузу Айлаң Борисовна Куулар башкызынга чоргаарланып чугаалады.

Зоя Кууларовна өөнүң ээзи Ширин-оол Сарыгларович-биле кады чурттааш, бо чылын 54 чыл болур. Оглу Омак Ширин-оолович авазының изин изээн –

Чадаананың 4 дугаар школында черчение, чурулга башкылавышаан, шыдыраа бөлгүмүн база удуртуп турар. Уруу Шеңне Ширин-ооловна ниити аарыглар эмнелгезинде ажилдап турар.

«Башкы болганымга өөрүп чоруур мен. Ол хүндүткелдиг мергежил-дир. Юбилейимде өөреникчилерим ак кадаан тудуп алгаш келдилер. Олар кандыг-даа үеде мээң-биле мендиележип, мени хайгаарап, карактап чоруурлар. Шала ижиштер оолдар таваржы бергенде: «Буруулуг болдум, башкым» – дээш, тейлеп эртер. Оларга арага-дарыга хандыкшывазын чагып чоруур мен» – деп, башкы чугаалады.

Чөөн-Хемчик кожуунуң өөредилге адырының хоочуну, хүндүткелдиг башкы бо чылын 75 харын демдеглээн. Чогаадыкчы, спортчу, буянныг башкы Зоя Кууларовнага быжыг кадыкшылды, узун назынын күзээр-дир мен.

/ Алдынай АРАКЧАА.
Буян ООРЖАКТЫҢ
тырттырган чуруу.

АИС «Путёвка»:

едем в легендарные детские лагеря бесплатно

Федералдыг лагерьлерже халас путевка

«Путевка» деп автоматчыткан информастыг система (АИС) таварыштыр Крым Республикада «Артек», Краснодар крайда «Орленок» болгаш «Смена», Приморье крайда «Океан» лагерьлеринче халас путевка алыр арга бар.

Өөредилгезинге, чогаадыкчы чоруунга, спортка база хөй-ниити ажилдарынга чедишкиннери дээш уругларны халас путевка-биле шаңнаар.

«Путевка» АИС таварыштыр уруг бүрүзү дыштаныр аргалыг. Ында ажыктыг 4 тала бар: бөдүүн, тала тыртпас, сонургалының айы-биле бөлүктээр, ырактан чагыдып болур.

Дыштаныр дээн ажы-төл чедишкиннериниң дугайында хүндүлел бижиктерин болгаш сертификаттарын көргүзөр, а автоматчыткан система документ бүрүзүнге чогуур санныг баллды тыпсып, шилип алыр.

ЛАГЕРЬЖЕ ЧАЛАЛГАНЫ КАНЧААР АЛЫР:

– «Путевка» системазынга бүрүткедир:

Бүгү делегейниң уруглар төвү (МДЦ) «Артек» <https://artek.org/informaciya-dlya-roditelyay/kak-pol..>

Бүгү-российжи уруглар төвү (ВДЦ) «Орленок» <https://center-orlyonok.ru/RU/Content/HowGetVoucherSi..>

ВДЦ «Океан» <https://ocean.org/putevka/aiskud>

ВДЦ «Смена» <https://смена.дети/howto/information>

– тускай арынны долдурар;

– сөөлгү 3 чылда алган чедишкиннерин бадыткаан хүндүлел бижиктер, дипломнар дээш өске-даа документи-

лерни кожар;

– чагыг кириер;

– харыыны манаар.

/ Объясняем.РФ

Май 21-ниң хүнүнде Хандагайтының Казакин Доржу аттыг чараш стадионунга Өвүр кожуунун спорт школазын 1981–1996 чылдарда удуртуп чораан директору база алдарлыг спортчу, Арзылаң мөге Шагдыр Кара-оолдун чырык адынга тураскааткан делегей чергелиг хүреш маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа 32 аныяк, 64 шыырак мөгелер киришкен. Хүрешти мөгениң өг-бүлөзи, төрөлдери, кожуун чагыргазы, спорт школазы организаастап, ашкарып-чемгерип, шыырак шаңналдарны белекке сунуп, бедик деңнелге эрттиргеннер.

Шагдыр Кара-оолга тураскааткан бо хүреш маргылдаазын 2020 чылда 70 харлаанын тураскаадып эрттирер турган, хамчыктыг аарыгның хайындан бо чылын 73 харлаанында эрттиргени бо. Хүреш эгелээр мурнунда, өөнүң ишти Светлана Донгаковна, уруглары Буянмаа, Оюнмаа, оглу Буян, төрөлдери, честези, Тыва Республиканың бир дугаар Президентизи Шериг-оол Ооржак база өөнүң ишти Сара Монгушовна Өвүр дугайында төөгүлүг сактыышкыннарны кылган.

Шагдыр Кара-оолдун ачы-хавыяалары: Улан-Удэ хоорайга харылзаа техникумунга өөренип тургаш, Бурят Республиканың самбо хүрешке 3 дакпыр чемпиону, тыва хүрешке Наадымның 3 дакпыр, спартакиадаларның 2 дакпыр чемпиону, Моолче хөй удаа хүрежип чораан. "Күш-ажылчы шылгарал" медаль болгаш хөй-хөй хүндүлел бижикир-биле шаңнаткан.

Өвүр чону хүдүлээчел, төрөлдери деп чүлдү бодум аалчылар өөнче чалатканнар-биле кады кирип хүндүлөткөш, бүзүредим. Бодалымга Владимир Серен-оолдун шүлүүндөн үзүндү сагыжымга кирди:

Өйлеп-өйлеп Өвүрүмге
чеде бээр мен.
Өвүрүм мени өөрүшкүлүг
уткуп алып.
Өлө баштыг өгбелерим
өрү чалап,
Өрөмелиг шайын кудар.

Өвүр черде күштүглерниң шуулганы

Бурят Республика-
ның самбо хүрешке
3 дакпыр чемпиону,
тыва хүрешке Наадым-
ның 3 дакпыр, спарта-
киадаларның 2 дакпыр
чемпиону, Моолче хөй
удаа хүрежип чораан.

Маргылдааның чарлакчызы хоочун эмчи, Өвүр оглу Валерий Ховалыг база Тыва Республиканың алдарлыг хөмөйжизи Валерий Монгуш 18 харга чедир 32 мөгениң хүрежин эгелей, бергеннер. Аныяк мөгелер аразында 18 харга чедир Моолдун Наадымынга 2021 чылда үжүрлөшкөн мөге

Батхут Имангали бар. Бо мөге Моолга дзюдо хүреш чемпио-надынга 4 дугаар болган. Ол ышкаш Моолга ол-ла чемпио-натка 3 дугаар черге төлөптүг болган мөге Жамболат Нурмерген база келген. Бо ийи мөге Баян-Өлгий аймак-тан казак сөөктүг оолдар деп хүреш талазы-биле Моолдун Шонхор школазын дооскан дээрзин Хандагайтыда тренер башкы Эртине Ондар дыңнатты.

Үшкү салыгда Батхут бистиң аныяк Арзылаң мөгевис Ширижик Түметейни хончу хүрежинге, дзюдо хүрештиң аргазы мурнуу дегээни кылгаш, октаан. Эжи Жамболатты Чөөн-Хемчиктиң аныяк мөгези Самбыл-оол Айслаан октаан. Дөрткү салыгда Батхут Сүт-Хөлдүн мөгези Онгагай Ооржакты октааш, 2 шыырак мөгениң санынче кирген. Эрзинден аныяк Эзир мөге Айраан Ижи Барыын-Хемчиктиң мөгези Ачыты Күжүгетти октааш, түңнел хүрешче үнген. Бешки түңнел салыгда Айраан Ижи моол мөге Батхут Имангалини дораан, хостуг хүрештиң аргазын ажыглап, оң тала-кы будунче кире халааш, көдүргөш, чарын кырынга дүжүрүп октааш, шүглүп үндү.

Улуг шыырак 64 мөгениң хүрежинге 3 Арзылаң мөге (Айдың Монгуш, Айдемир Монгуш, Седен-Очур Кара-Сал база Моолдун Арзылаң мөгези, Убса-Нуур аймактың 2021 чылда чемпиону Баян-мөнх), ийи Хартыга мөге (Алексей Монгуш, Айдаш Сан-Хөө (Эрзин), 4 Начын мөге (Анжы Куулар, Отчугаш Тежит, Баасан Баткар (Эрзин), Кежик Ооржак (Чөөн-Хемчик) киришкен.

Бир дугаар салыг соонда Шагдыр Кара-оолдун өөнүң

ишти Светлана Донгаковна бодунуң ачызы Начынга кырган-ачазы ышкаш мөге болзун дээш, белзэн сөңнөп, чедииш-киннерни күззэн. Улаштыр Алексей Арат-оол "Оглумга" деп ырыны бараалгаткан.

Ийиги, үшкү салыглар үезинде чарлакчы Валерий Ховалыг акызы Шагдыр Кара-оол-биле кады хүрежип чораан кожуун болгаш республика чергелиг шыырак мөгелерни адап, көрүкчүлөргө таныштырган.

Үшкү салыгда, 16 мөге хүрежинге Айдың Монгуш Моолдун Арзылаң мөгези Баянмөнхтү хончу хүрежинге ачыр-дачыр тутчуп тургаш, түңнелинде тиилээш, көрүкчүлөргө хей-аадын көдүргөн. Айдемир Монгуш Начын мөге Баасан Баткарны тиилээш, 8 мөге аразынче кирген. Начын-Мерген Ооржак Начын мөге Алдын-Сай Оодайны октаан. Кожуун Начыны Март-оол Доржукай Арзылаң мөге Седен-Очур Кара-Салды октаан. Таңдыдан Мерген Монгуш Начын мөге Отчугаш Тежитти октааш, 8 мөге санын-че кирген. Чөөн-Хемчиктен Мөңгө-Эртине Куулар онаанда Начын мөге Кежик Ооржакты ашкан.

Дөрткү салыг: 8 шыырак мөгениң хүрежинге бодунуң онагларын Арзылаң мөге Айдың Монгуш база шыырак мөгелер Мөңгө-Эртине Куулар, Начын-Мерген Ооржак, Мерген Монгуш (Таңды) чараш аргаларны дидим кылып тургаш, онагларын ашканнар.

Алдыгы салыгда тулган тиилекчи дээш хүрешке Айдың Монгуш хончу хүрежинге бо удаада Начын-Мерген Ооржакты октааш, маргылдааның тулган тиилекчизи деп атка төлөптүг болган.

Аныяк мөгелер аразында 5–8 чер четкен мөгелерге өшкү, хөй, үшкү, дөрткү чер алган мөгелерге 15 муң, үжүрлөшкөн мөге 25 муң, шүлүгөн мөге 50 муң акшаның шаңналдарын тывыскан. Улуг мөгелер аразында 5–8 чер алган мөгелерге хөй, өшкү, 3–4 чер алганнарга 25 муң, үжүрлөшкөн мөге 50 муң, шүлүгөн мөге 100 муң акша шаңналдарын тывыскан. Ол ышкаш баштай октаткан мөге, чараш арга, эки девиг, көрүкчүлөргө сонуггалы дээш мөгелерге тускай белектерни тывыскан.

100 муң рубль шаңнал – шүлүгөн мөге

Бо чараш маргылдаа-га республиканың Хүреш федерациязындан төлээлер келбээни харааданчыг болду. Оон аңгыда, чарлакчыларга чаңгыс эвес, 2 микрофон турган болза эки.

Маргылдаа соонда аалчыларны, мөгелерни ашкарып-чемгерип, "Тыва" ансамблиниң концертин бараалгаткан. Достай От-кун Хандагайтының хөгжүм школазынга игилди белекке берген.

Шагдыр Кара-оолга тураскааткан шуулган чедииш-кинниг доозулган. Мөгениң ажы-төлүңгө, төрөлдериңге аныяктар аразында хүрешти база спортту калбаа-биле сайзырадырынга кириген үлүг-хуузу дээш четтиргенивисти илередип мөгөөр-дир бис.

/ Алексей ЧЫМБАЛ-ООЛ.

Талыгырга чорааштың, дагларымны сактыр мен...

/ "2а" маршрутче үнүүшкүн.

Бо удаада "Шынның" аалчылары – спорттун бир онзагай хевириниң суртаалчылары, коргуш чок чүректиг тыва альпинистер. Редакцияга Тываның альпинизм федерациязының кежигүннери – харылзаа адырының хоочуну Дмитрий Донгак, Тыва Республиканың альпинизм федерациязының Директорлар чөвүлелиниң даргазы Андрей Михайлов, Барыын-Хемчик кожуунда "Чеди-Хаан" альпинизм клубунун кежигүнү Дейа Донгак, Кызылдың кадеттер школа-интернадының кижизидикчи башкызы Шой Байыр-оол, Тываның альпинизм федерациязының президентизи Алексей Ховалыг, федерацияның ажылын чырыдып чоруур Валерий Иргит аалдап келдилер.

ТЫВАНЫҢ АЛЬПИНИЗМ ФЕДЕРАЦИЯЗЫ

Тываның альпинизм федерациязы 2017 чылда хоойлу ёзугаар бүрүткеттинген. Ооң эгелекчизи Тыва Республиканың улустун чогаалчызы, "Эң улуг назылыг үлетпүржү альпинист" кылдыр Гиннесстиң рекордунче кирген Маадыр-оол Ховалыг. Бо чылын түңнел-шилелгелиг хурал үезинде Маадыр-оол Бартыштаановичини Федерацияның бүгү назынында хүндүткелдиг президентизи кылдыр соңгуп арттырган. Аныяк спортчу Алексей Ховалыгны кол ажилды чорудары-биле президент кылдыр соңгаан соонда, эргедужаалды холга алгаш, ажилдап кирипкен. Ол Мөңгүн-Тайгаже-даа, Мүнхүлүкче-даа элээн каш катап үнген. Эльбруска база четкен.

Тываның альпинизм федерациязының баштай-

гы кежигүннери, Тывага ук спортту баштай сайзырадып эгелээннерге Маадыр-оол Ховалыг, Мачук Томочаков, Марианна Кыргыс олар хамааржыр. Тыванынче кирер кижжи Россияның федерациязынче база кирген турар ужурлуг. Олар оон аңгыда, "Тываның ирбиштери" деп аттың эдилекчилери болгаш Россияның "Чеди бедик" клубунун кежигүннери. Ооң ужур-утказы – делегейде 7 бедиктиң шуптузунче үнер ужурлуг. Беш бедикче олар үнүп каапкан, ам арткан 2 бедикче үнери арткан. Федерацияның кежигүннеринге үлегер-чижек, арга-дуржулга берип чоруур хоочуннар.

Ниитизи-биле Тываның альпинизм федерациясында 250 кижжи бар. Ынчалза-даа эң-не быжыг туруштуг, шыдамык, амыдыралдың шупту адырларына четтигип чору-

ур кежигүннер шилиттинип үнгеш, Федерацияның ажил-чорудулгазын бедик деңгелде тудуп чоруур.

КОЖУУННАРДА АЛЬПИНИСТИ КЛУБТАР

Республиканың девискээринде 11 альпинизм клубу ажилдап турар. Оларның аразында Альберт Узун-оолдун удуртулгазы-биле Улуг-Хемниң "Буура", Дамырак Данзының удуртулгазы-биле Мөңгүн-Тайга кожуунунун "Меңги", Барыын-Хемчик кожуунунун "Чеди-Хаан", Дмитрий Донгактың удуртулгазы-биле Кызыл хоорайның "К-2" деп клубтары эң күштүг болгаш идепкейжи деп санадып турар. Чеди-Хөл кожуунда "Таңды-Уула" клубу өске бедиктерже үнмейн-даа турар болза, Таңды-Уулаже доктаамал үнүп, боттарыны-биле өскелерден чыда калбайн,

ажылдап турарлар. Ол ыш-каш Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Чеди-Хөл кожуун чагыргалары болгаш 55-ки даг-адыгжи бригада, кызыгааржы отряд-биле идепкейлиг кады ажилдажылганы чорудуп турар.

Барыын-Хемчик кожуунунун "Чеди-Хаан" клубунун кежигүнү Дейа Донгак боттарының альпинисчи амыдыралын сонугатты. 2017 чылдың октябрь айда Маадыр-оол Бартыштаанович биле Мачук Александрович Барыын-Хемчик кожуунга келгеш, хуралды эрттиргеш, чыылганнарга федерация дугайында чугаалап берген. "Хурал үезинде спорттун альпинизм хевирин Тывага сайзырадыр дугайында чугаалаарга, аажок сонугурап, сагыш-сеткиливистен өөрүп, от-көс дег кыптыгып турган бис. Чыылганнар аразындан күзелдиг 25 кижжи альпинизм федерациязынче кирип алдывыс" – деп, Дейа Донгак чугаалады.

РОССИЯДА АЛДАРЖААН "МҮНХҮЛҮК"

Бай-Тайга кожуунунун девискээринде Мүнхүлүк даа Сагаан-Шибету даглар системазына хамааржыр. Ол Россияның альпинистериниң үргүлчү үнер, барыксан-чыг черлериниң бирээзи. Россияның янзы-бүрү альпинисчи клубтарындан аалчылар чылдың-на хөйүбиле кээп турар. Ооң онзагайы: "2а", "2б"-ден эгелээш "6а", "6б"-ге чедир чада аайын-

че маршруттарны картада чуруп көргүскеш, Россияның альпинизм федерациязы бадылап каан. Мүнхүлүктүн ачызында альпинистер спортчу разрядтарны чедип ап турар. Спортчулар аразында чаа эгелеп чоруурлар, мастерлер, кандидаттар болгаш аңгы-аңгы разрядтың спортчулары бар. Бо талазы-биле оларга Мүнхүлүк кончук таарымчалыг болгаш аңаа дөмөйлежир даг кайда-даа чок.

Чаңчыл болган чылдың эртер "Мүнхүлүк" альпиниядазы бо чылын апрель 29-тан май 12-ге чедир болуп эрткен. Аңаа янзы-бүрү хоорайлардан болгаш Тываның альпинисттери киришкен. Спортчу хемчегниң болур черинге чедип алыры берге болгаш орук узун. Апрель 29-та олар Кызылдан үнүпкеш, Барыын-Хемчиктиң арга-арыг ажил-агыйының ажилдакчыларының дузазы-биле "Урал" маркалыг автомашинага рюкзактарын чүдүрүп алгаш, Шуй, Барлык хемнерни кешкеш, 10 хире км-ни чадап кылаштааш, доктаагаш, улаштыр-ла 7 км-ни эрткеш, лагерьге барып чедер. Мүнхүлүк дагның эдзэнге доктаап, одаглангаш, хар суун эргизип, аш-чем кылып чип, шайлаарлар.

Май 2-де 1 дугаар үнүүшкүн болган. Эң-не шыырак альпинистер "2б" деп берге категорияның маршрутунче Кызылдан Андрей Михайлов, 18 харлыг эң аныяк альпинист Алаш Содунам, Улуг-Хемден Альберт Узун-оол (Эльбруска четкен) үнгеннер. Эртенгиниң 6.00 шакта үнгеш, кезээ 7.00 шакта бадып келгеннер. Даартазында, май 3-те, "2а" деп маршрутче Дмитрий Донгак

(Уланчызы 9-ку арында.)

КЫСКА МЕДЭЭ

Кызылдың Арбат шөлүнге чылдың-на май 31-де демдегеп эрттирип турар Бүгү-делегейниң таакпыга удур хүнүнге тураскааткан "Кадыкшыл" фестивалы болуп эрткен. Ооң кол организаакчызы Республиканың хөй-ниити кадыкшылының болгаш медицина профилактиказының төвү болган.

Төптүн специалистери чонга ачы-дуза чедирер шимчеп чоруур 3 медицина комплек-

Таакпылаары модада эвес апарган

зин салган. Аңаа чурттакчы чон өкпениң флюорографиязын эртер, ханда глюкоза, чигир болгаш холестеринни тодарадыр, хан базыышкынын хынадыр, 39 хардан өрү херээжен чон маммографика хынадып алыр аргалыг болганнар.

Хостуг хурешке делегей чергелиг спорт мастери, "ЦСКА-Тываның" спортчу школазының директору Буян Биче-оол, Дзюдога Россия чемпионадының хүлер меда-

лының, Россияның Кубогунун эдилекчизи Саян Ондар чонну бодунун кадыкшылынга хумагалыг болуп, күш-культура-биле өңүктөжип, багай чаңчылдардан, ол ыш-каш таакпыдан база бүрүнү-биле ойталап кааптарынче кыйгырган.

Фестивальдың төңчүзүнде ТР-ниң ушунун чыынды командазының тренери Роберт Кунзек бодунун командазы-биле концерт номерлерин көргүзүп, Цигун тыныш

гимнастиказының мастер-классын эрттирген.

Концерт үезинде эмнелге ажилдакчылары эрткен-дүшкен чонга таакпының хоразының дугайында демдегелдерни болгаш "Организмде никотинни тодарадыр" анкеталарны үлээн. Оон ыңай эртип бар чыткан улусту таакпызын октапкаш, ооң орнунга конфета болгаш бир кил чимис аймаан алырын сүмелээрге, хөй-ле кижилер таакпызын октап турганнар.

Фестиваль соонда кадык амыдыралды шилип алыр угаан-медерелдиг улус көвүдээр дээрзинге бүзүрел бар. Ук хемчегниң соонда чаңгыс-даа таакпылаар кижжи ооң хоразының дугайында бодап, таакпылаары модада эвес дээрзин билгеш, ойталап кааптар болза, акцияны эрттиргени хилис барбаан деп болур.

/ ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт яамызының медээлеринден.

(Төнчүзү. Эгези 8-ки арында).

баштап алгаш үнгөн. Хадып, туманнап турганындан берге үнүүшкүн болган-даа бол, салган сорулга күүсеттинген. Аңаа Кызыл хоорайның, Улуг-Хем кожуунуң, кадет школаның альпинистери киришкен. Апрель 29-та чорупкаш, май 5-те хөй кезии дедир чедип келгеннер.

Красноярскының альпинистери-биле кады мергежилин бедидери-биле, амгы аныяк президент Алексей Ховалыг болгаш Улуг-Хемден Артур Монгуш (эрткен чылын 7000 м. бедик Памир даанче үнгеш келген) май 12-ге чедир аңаа турганнар.

АЛЬПИНИЗМ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛGAZY

Тываның альпинизм федерациязы, спорттуң өске хевирлери дег, план ёзугаар белеткелди чорудуп, янзы-бүрү хемчеглерни эрттирип, ажил-чорудулгазын боттандырып турар.

Июнь айның төнчүзүнде 50–60 кижичыгып алгаш, федерацияның удуртулгасы-биле Мөңгүн-Тайгаже үнер. Ук хемчегни "Мөңгүнияда" деп адаар. Ооң бетинде Мөңгүн-Тайга кожуунуң чагыргазы-биле дугуржулганы кылып. Ынаар чаа эгелеп чоруур альпинистерге таарыштыр тургускан "1а", "1б" деп маршруттар-биле үнер. Альпинистерниң чугаалап турары-биле алырга, хемчег бүрүзү кандыг-ла-бир болушкунга тураскааткан болур ужурлуг. А бо чылгы "Мөңгүнияда" июнь 12-де болур Россияның күрүне тугунуң хунүнге тураскаадыр. Альпинияда боду июнь 11-ден 13-түн хунүнге чедир үргүлчүлээр.

Оон аңгыда, Сүт-Хөл кожуунуң чагыргазы-биле кады Скайранинг деп хемчегни эрттирер. Кызыл-Тайганың эдзэнден дорт бажынга чедир 1 км. Аңаа киржир спортчулар дагның кайы талазындан маңнап үнерин боду билер. Кол-ла чүве – дагның бажынга чедери болур. Эптиг орук шилип маңнаарга, 5 хире километрни эртер апаар.

"Тываның ирбижи" деп аттың эдилекчизи Мерген Кончуктуң чырык адынга

тураскаадып, ооң өг-бүлөзи, эш-өөрү декабрь айда Дөгээ даанче маңнап үнер хемчегни чылдың-на эрттирип турар. Эгезинде 20 хире кижичыгып маңнап үнүп турган болза, амгы үеде Дөгээже маңнап үнер улустуң саны 50 четкен. Ук хемчегниң сорулгазы – үстүнде бижиттинген "Скайранинг" ыш-каш, дагның бажынга чедери. Дөгээ дааның эдзэнден дорт кырынга чедир 3,3 км. Дагның адаандан кырынга чедир кайы таладан кандыг оруктап үнерин боду шилип алыр.

Ол ыш-каш Тываның альпинизм федерациязы чылдың-на Европаның эң бедик даа Эльбрусче үнер күзелдиг

чевская сопка болгаш Ара-ратче үнеринче белеткенип турарлар база бар.

Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Мүнхүлүк, Ак-Оюк, Үш-Мөңгүлек дээш оон-даа өске Тываның дагларынче олар доктаамал үнүп турарлар. Тываның альпинизм федерациязының кол сорулгазы – Тывага альпинизмни сайзырадыры болгаш аңаа сонургалдыг кижилерни хаара тудары. Альпинист кижичыгып спортчу белеткелде болур ужурлуг. Спортчу белеткел чок болза, дагларже үнери болдунмас. Ынчангаш Тываның альпинистери

чорутпас. Спортчу белеткелди үргүлчү чорудуп, аңгы-аңгы бедиктерже үндүрүп, мага-ботту чаңчыктырар апаар. Ук дагже үнерде, кедер идик-хеви, алыр дериг-херексели тускай болур. Атмосфера бир янзы болганындан кислород тынар маска база херек. Кажан акша-хөреңги тыпты бээрде, дораан үнгеш келиринге белен болуру-биле, спортчу болгаш психологтуг белеткелди доктаамал чорудуп турар. Альпинист кижиниң иштиги туружу, спортчу белеткелди Эльбрусче үнүп шыдаан болур ужурлуг. Эльбрусче үнмээн кижичыгып Эвересче үнеринден коргар. Чүге дээрже организм

250

кижи Тываның альпинистер федерациязынче кирип турар

альпинизм дээрже спорттуң айыылдыг хевир дээрзин сайгарып билгеш, шыңгыы шиитпирни кылып апаар.

"Спорттуң айыылдыг хевир болганда, кымны-даа албадаар, кымдан-даа ойталаар эргевис чок. Күзелдиг улус белеткелге кээп, бодунуң харык-шинээн эскерип көргөш, федерацияга артарын боду шиитпирлээр. Быжыг тура-сорук болгаш шыырак белеткел чедер болза, ажырбас. Үргүлчү кээп турарлар ук шынарларны боттарынга сайзырадып, боттарының сорулгазын чедип алыр дээш, чүткүдүп чоруурлар" – деп, Алексей Ховалыг демдеглээн.

Ынчалза-даа альпинист болурунун эки талалары база бар. "Бойдустуң чараш-каазын магадап, аңаа ынакшып, бедик даг кырынга үнүп келирге, ушкан куш, ухар-хеме-биле деңнежип, булуттар аразынга кылаш-таарга, тоолда дег сагындырар, ол дег кайгамчык чүве кайдал. Шак бо бүгү чүүлдер сагындырып келирге, дагже үнер янзы-бүрү бергелерни ажып эртер күш тыптып келир. Альпинизм кижиниң бодун болгаш кандыг-даа бергелерни ажып тиилеп өөрениринге, быжыг тура-соруктуг болурунга кончук ажыктыг" – деп, олар санап турарлар.

Бедиктерже үнеринге деткимче, хөй түңнүг акша-хөреңги херек болбайн канчаар. Ынчалза-даа олар аңаа тура дүшпейн, янзы-бүрү аргаларны тып, сорулгазын чедип ап турарлар. Ажы-биле чугаалаарга, Тываның альпинизм федерациязында амыдырал хайнып турар.

/ Чыжыргана СААЯ.

/ Валерий ИРГИТТИҢ
фоточуруктары.

/ Альпинияда–2022-ниң киржикчилери.

бөлүк альпинистерни чорудуп турар.

Наадым байырлалының маргылдааларының аразынче "скалодром" маргылдаазын Тыва Чазактың кирип кааны кончук өөрүнчүг. Ону федерация 3 дугаар чыл эрттирип турар. Аңаа эң дүрген команданы болгаш альпинист спортчуну илередир.

Ключевская сопка, Памир, Армавир, Казбек дээш элээн дагларже үнер планын тургузуп каарга, альпинистер кайнаар баарын боттары шилип алырлар. Бедик аайынче хеп-сыны, дериг-херексели база тус-тузунда аңгы болуру-биле, ону база белеткээр апаар. Андрей Михайлов 7 муң метр бедик Памирже үнерин планнап турар. Ключевская

неделяда 1–2 катап спортчу белеткелди доктаамал чорудуп турар. Оон аңгыда, олар 55-ки даг-адыгы бригаданың дайынчылары-биле кады оларның полигонунга белеткенип, Мөңгүн-Тайгаже, Мүнхүлүкче база кады барып турарлар.

ЭҢ-НЕ УЛУГ КҮЗЕЛИ

Тываның альпинистериниң эң-не улуг күзели Эверест даанче үнгеш келири. Ооң бедии 8884 метр. Делегейде эң-не бедик даг деп санаттынып турар. Чаңгыс-даа кижичыгып уңгөш келзе, экизи ол дээрзин хоочун Дмитрий Донгак демдеглеп турар. Ынаар үнерде, улуг белеткел болгаш хөй түңнүг акша-хөреңги херек. Ол ыш-каш душкан-на альпинисти

ол хире бедикке белеткенмээн, ажылдаваан. Кижиниң организми база "угаанныг" болур дээрзин альпинистер демдеглеп турар. Бир дугаар үнүүшкүн канчаарга-даа черле кончук берге болур. А ийи-үш дугаар үнерге, организм билер апаар. Эвересче үнүп каапкан кижичыгып организминин ол хире бедикке канчаар ажылдаарын билер болур. Ынчангаш альпинистерниң кол-ла сорулгаларының бирээзи – Эвересче белеткел.

ТҮҢНӨЛ

Бедик дагже үнүп турар үеде шаптараазыннар-ла хөй. Альпинист болур күзелдиг кижичыгып федерацияже кирерде, кадыынче онза кичээнгейни салыры чугула. Кол-ла чүве

| КЫСКА МЕДЭЭ |

Өөреникчилерге турисчи оруктар

Тываның Өөредилге яамызының немелде өөредилгени сайзырадыр төвү уругларга 24 турисчи маршруттарны ажилдап кылган. Программада төөгүлүг, чурт-шинчилел, экологтуг, шинчилелдиг турисчи маршруттардан оолдар, уруглар төрзөн чериниң төөгүзүн, онзагай черлери-биле чоок таныжар аргалыг.

Тывада төөгүлүг болгаш чараш черлер хөй. Ынчангаш республиканың турисчи курла-

вырын ажыдары-биле, уруглар туризмин хөгжүдөр деп регионун Өөредилге яамызы санап турар.

Төптүн ажилдап кылганы орук айтыкчызын ажыглавышаан, өөреникчилер чайгы дыштанылганың үезинде чаа, солун турисчи маршруттап төрзөн чериниң төөгүзүн билип алырындан аңгыда, бодунга чаа онзагай черлерни ажыдар.

Өөредилге сайыды Алексей Храмцов туризмче шымны

бергеш, төрзөн республика-зынга аян-чорук кылып, ажы-төлү-биле кады үени ажыктыг эрттирерин ада-иелерге сүмелзээн.

Киржикчилерниң күш-шыдалын көрүп тургаш, маршруттарны таарыштыр тургузуп, үезин тодаратканын төптүн методизи Чыжыргана Калдар-оол тайылбырлаан. Чижээ, чаа эгелеп чоруур аян-чорукчуларга дыштаныр хуннун таарымчалыг турларын сүмелзээн. Аңаа Каа-Хем

кожуунда "Кызыл хаялар-же", Таңды кожуунда Дүрген шураалганың походтар хамааржыр. Көдээ суурларның школачыларына Кызылдың тураскаалдыг черлеринче, а хоорай чурттакчылары оолдар, уругларга – малчын аалдарже экскурсиялар солун болуру чугаажок. Бай-Тайга кожуунда Цаган-Шибэту шыпшынынче үнер маршрутка тускай спортчу белеткел херек.

Школачыларга турисчи оруктарны ажыглаар күзелдиг

кижилер Немелде өөредилге сайзыралының төвүнде Туризм, чурт-шинчилел база экология килдизиниң +7(39422)2-46-87 дугаарлыг телефонунче долгап болур. Төптүн специалистери тайылбырны берип, гид азы экскурсия эрттирикчизиниң ачы-дузасын ап болур.

/Тыва Чазактың парлалга албаны.

Үлегерлиг «Самбажык» дружиназы

1922 чылда ВЛКСМ Төп комитетинге пионер шимчээш-кинин тургузар дугайында доктаалды хүлээп алган. 1924 чылда Бүгү-эвилелдин В.И. Ленин аттыг пионер организациязы кылдыр адаан болгай. 1926 чылда пионер организациязын Тывага тургузар дугайында Тываның комсомол обкому доктаалды хүлээп алган болуп турар.

Ынчангаш бо чылын Бүгү-эвилелдин пионер организациязының 100 чылдаан юбилейин таварыштыр бо шимчээш-кине ажилдап чораан хоочуннарывыска байырымны чедирбишаан, хөй чылдарда Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр ортумаа школазынга пионер вожатыйлап ажилдап чораан болгаш, бичии-даа бол, сактышкы-нымны бижидим.

Алдан-Маадыр ортумаа школазынга 1976–1983 чылдарда Олег Кошевой аттыг пионер дружиназы турган. 1983 чылдан дружинаны Самбажык аттыг кылдыр эде адаан чүве. Чөптүг чорук дээш демиселдин эгелекчилери алдан-маадырларның адын эдилээн дружинаны чөвүлелдин кижигүннери, отряд даргалары эки ажил-чорудулгазы-биле бадыткап, ажилдап чорааннар.

Дружина чөвүлелин кижигүннеринге класс коллективтеринден эки өөрөдигелиг, быжыг сагыл-га-чурумнуг, организаакчы талантылыг өөреникчилерни

/ С. Бызтпаа өөреникчилери-биле.

шилип кириштирер чүве болгай. Пионерлер 1–4 класстарның октябратчыларынга эп-найыралдыг, коллективтиг болурунга дүрүмнерни өөрөдип-кижизидип турган. Октябратчыларны дружина чөвүлелин чыыштарынга, байырлыг чыскаалдарынга хүлээп алыр турган.

Октябратчыларның хөрөктеринге В.И. Ленинни бичиизинде чуруун сиилбээн значоктарлыг болур.

Пионерге 10–15 хар-назылыг уруглар, оолдарны хүлээп алыр турган (5, 8 классчылар) болгаш пионер организациязының шимчээш-кининге кириштирер турган. Пионерлер штавы тускай өрээлдиг болур болгаш дружинаның херекселдери турар: дружинаның тугу, отрядтарның туктары, горннар, барабаннар. Олла

өрээлге дружина чөвүлелин кижигүннери, пионерлер, комсомолчулар ажилдаар.

Пионер организациязы «Төрээн чуртум», «Билиглер чуртунче», «Тайбың болгаш эп-найырал», «Кайгамчык чараш делегей», «Күштүглер, дидимнер, авааңгырлар», «Тимуржулар» деп хөй талалыг маршруттарның ажил-херектерин күүседип турганнар. Пионерлер кызыл галстуктарлыг, пилоткаларлыг, ак хөйлеңнерлиг, ылгавыр демдектерлиг болур боор, тускай девизтиг, пионер даңгыраан, пионер организациязының дүрүмүн сагып ажилдаар турган. Дружина чөвүлелин чыыштарынга тук тудукчулары, пионержи езулал берикчилери, дузалакчылары (ассистентилери) салютту бээр. Эң эки утка шынарлыг Самбажык аттыг пионер дружинавыс хөй чылдар-

да үлегерлиг (правофланговый) деп атты чаалап ап келген бис.

Алдан-Маадыр суурнуң партия, комсомол организацияларының отчеттуг хуралдарынга, көдээ ажил-агый ажилдакчыларының байырлыг хуралдарынга дружина чөвүлелин иштинден шын, тода, дыңзыг чугаалаар пионержилерни шилип, горн, барабаннарның дыңзыг үнү-биле тукту туткаш, езулал берип байыр чедирери чаңчыл турган.

Тимуржулар улуг назылыг хоочуннарга, арга-шинээн чидирген кижилерниң ыяш, хөмүрүн белеткеп, суун узуп, бажыңын чугайлап берип, ногаа, картошказын ажаажып, аяксава, бажың-балгадын арыглап аштап берип турганнар.

5–8 класстарның отрядтар аразынга үлегерлиг (правофланговый) отряд деп мөөрейге шупту маршруттуң негелделерин күүсеткеш, Чөөн-Хемчик кожуунга Алдан-Маадыр ортумаа школазының Самбажык аттыг пионер организациязы «Үлегерлиг дружина» деп бедик атты төлөпти-биле ап келдивис. Пионерлер янзы-бүрү бөлгүмнерге киржип, чаа-чаа чүүлдерни өөренип ап турганнар. Ылаңгыя мээң удуртуп турганым танцы бөлгүмүнге хөй-ле оолдар, уруглар сонугалдыг кээп өөренип турган чүве.

Пионер организациязының тургустунган хүнү – май 19-туң хүнүнде чылда кылып чоруткан ажилывысты түңнөп, найыралдыг одаан кыпсып, мага хандыр ойнап-хөгөп,

танцы-самнап, маргылдаалап, ырлажып турганывыс уттундурбас болгаш бо-ла сактып кээр-дир мен.

Ол үениң пионержи өөреникчилери ажил-ишке тура-соруктуун, дузаар-гак болгаш кылган-туткан ажилын эчизинге чедирер кылдыр кижизиттингенин ам бодап чоруур-дур мен. Школага эки өөрөдигелиг, быжыг сагылга-чурумнуг, хөй-ниитижи, ажилынга ак сеткилдиг киржип чораан пионерлер, комсомолчулар амгы үеде республикавыста болгаш республикадан дашкаар ат-сурагылыг кижилер болуп ажилдап чорурунга өөрүп чоруур мен.

Мээң кылган-туткан ажилымны үнелеп, көрүп, шаңнап-мактаанынга сеткилимниң ханызындан өөрүп чоруур мен. Ол дээр-ге 1981 чылда Тывадан ийи башкы «Артек» лагеринге арга-дуржулга солчуру-биле чорааным, 1987 чылда эки ажилдыг пионер вожатыйлары-биле «Найыралдың поезди» деп маршрут-биле Герман Демократтыг Республикага (ынчан Германия ийи аңгыланым турган) чорааным, ЦК ВЛКСМ-ниң «Вожатый инструктор», «Вожатый методист», «Комсомолчу суртаалчыга» деп медалдарын тывысканы база Россия Федерациязының улус өөрөдигелин хүндүлүг ажилдакчызы деп бедик аттарны бергени-дир.

/ Светлана БЫЗЫТПАА,
дээди категорияның
башкызы.

Алдан-Маадыр суур.

Чонунга хүндүткелдиг уран шевер ава, эне...

/ А.С. Таргын мурнуку одуругда (оң талазында).

Май 27-де Бүгү-россияның библиотекарьлар хүнүн байырлаан. Библиотека ажилының хоочуну Ачиймаа Салчаковна Таргын бо чылын мугур 80 харын демдегледип турар. Ол 1964 чылдан 2012 чылга чедир, үзүктөл чок, Бай-Тайга кожууннуң төп ном саңына 48 чылдың дургузунда ажилдаан.

Ачиймаа Салчаковна – Россия Федерациязының коньки спортунуң мастери, шыдыраачы, теннисчи,

Тываның культуразының хоочуну, ажил-ишке бердинген күш-ажылдың хоочуну, шылгараңгай ажилы дээш хөй-хөй шаңналдарның эдилекчизи. Бай-Тайга кожууннуң төпчүткен библиотека системазының тургустунганы төп ном саңының ажилынга улуг үлүг-хууун кириген хоочун библиотекарь. Дузааргак, биче сеткилдиг, ажил-ижинге ынак, кожууннуң база бир идепкейлиг чурттакчызы.

Бажы бедик Бай-Тайганың Кызыл-Даг сумузуна 1942

чылдың майның 10-да хөй ажы-төлдүг өг-бүлөгө төрүттүнгөн. Ачиймаа Салчаковна 1961 чылда Тээли ортумаа школазын дооскаш, Канскының библиотека техникумунче кирип алган.

1973–1980 чылдарда кожууннуң уруглар ном саңына эргелекчилеп, бичии уругларның номчулгага сонугалын оттуруп, хөй-ле солун, ажыктыг хемчеглерни оларның ада-иезинге эрттирип берип турган. Республиканың К.И. Чуковский аттыг уруглар библиотеказының директору турган З.Ф. Стрельковская-биле кады демнежип, ажилды чорудуп келген.

1980 чылдардан эгелээш, кожууннуң библиотеказынга хүндүлүг дыштанылгаже үнгүжеге чедир үрө-түңнелдиг ажилдаан. Ном саңының ажилдакчызы кижиниң иштики делегейи байлак, мерген угаанныг, эртемнери-даа, чогаалдарны-даа эки билер, сагынгыр-тывынгыр кижиге болур. А.С. Таргын ажилдап турган үелеринде кожууннуң ном саңына сонугалдар аайы-биле шыдыраачыларга «Ак терге», хоочуннар аразынга

«Меңги чечээ» бөлгүмнерниң удуртукчузу турган. Ооң ажы-дып каан бөлгүмнери амды-гаа чедир ажилын уламчылап турар.

Ачиймаа Салчак шыырак мергежээн шынарындан аңгыда, Бай-Тайга кожууннуң Херээженнер чөвүлелин кижигүнү, хөй чылдарда кожууннуң культуразының партком секретары, профэвилел даргазы, хөй-ниитижи, идепкейжизи. Коньки, теннис болгаш шыдыраа маргылдааларының каш дакпыр чемпиону. А.С. Таргын «алдын холдуг» ус-шевер. Республиканың ус-шеверлер көрүлдэтин ажиткан хоочуннарның бирээзи. Кыс улустуң эдилелдери – чавага, боошкун кылыр ус-шевер. Республиканың болгаш региондан дашкаар ус-шеверлер көрүлдэлериниң хөй-хөй шаңналдарының эдилекчизи.

1964 чылда өөнүң ээзи Биин-оол Иргитович Таргын-биле амыдыралын тудуп, 5 ажы-төлдү эртем-билигге чедирип, үлегерлиг кижилер кылдыр өстүргөн. А. Салчаковна 5 ажы-төлдүң эргим авазы, 13 уйнукутун ынак кырган-авазы. Улуг уруу Лиди

Биин-ооловна Салчак Улан-Удэниң культура институтунун доозукчузу, бо хүннерге чедир Бай-Тайга кожууннуң төп ном саңында иезиниң оруун изеп, библиотека херээнде 39 чыл ажилдап чоруур. Ийи дугаар уруу Лилия Биин-ооловна Торүш эмчи шугумунда. Ортун уруу Надежда Биин-ооловна Тарыш Улан-Удэниң культура институтунун доозукчузу, бо хүннерде Бай-Тайга кожууннуң чагырыкчызының оралакчызы. Дөрткү уруу Долаана Биин-ооловна Хертек Красноярскының эмчи университетинин доозукчузу, эмчи шугумунда ажилдап чоруур. Хеймер оглу Буян Биин-оолович Таргын «Гаруда» садыг-саарылга төвүнүн техниктиг килдизиниң начальниги.

Төрээн чери Бай-Тайгазының хүндүткелдиг, улуг-бичии-лерге арга-сүмезин кадып чоруур хоочун библиотекарьның мугур 80 харлаан байырлалын таварыштыр быжыг кадык-шылды, ак орукту, сүлдө-сүзүү бедик чорзун деп йөрээдивис!

/ Ч. САТ,

А.С. Пушкин аттыг библиотеканың эртем-методиктиг килдизиниң эргелекчизи.

Баштайгы дуза чедирилгези

Российжи Кызыл Крест организациязының Тывада регионалдыг салбырынга Воронеж хоорайдан баштайгы дуза тренери Анна Асанова кээп чораан. Ооң кол сорулгазы – Тываның Кызыл Крест кежигүннеринге дүрген дуза эмчизи келгичеге чедир кемдээн кижиге канчаар дузалаарын болгаш ук билиглерни чонга канчаар чедирерин өөредир. Ук хемчег российжи Кызыл Крест организациязының бүгүдөгү дуза кадары-биле кылып чорудуп турар ажылдарының бир угланышыкы болур. Анна Асанова Россия Федерациязының өске-даа регионнарын кезип, баштайгы дуза курстарын Кызыл Крест кежигүннеринге өөредип чоруп турар. Оон аңгыда, Москва, Хабаровск, Вологда, Соңгу Осетия, Ульяновск дээш Россияның өске-даа хоорайларында база ук курсту инструкторлар өөредип турар. Баштайгы дуза курстарын өөренип алганнар боттарының ээлчээнде школарыны, студентилерни болгаш өске-даа күзелдиг чонну төлевир

чок өөредир аргалыг болур. 2022 чылдың төңүзүңгө чедир 2000 кижини дүрген дуза эмчизи келгичеге чедир баштайгы дуза чедиреринге өөредирин Тываның регионалдыг салбыры планнап турар.

“Кызыл хоорайга келгеш, 2 хүн дургузунда баштайгы дуза чедирерин, 5 хүн дургузунда инструктор болурун өөреттим. Өөрениринге чүткүлдүг кончуг-даа онзагай улус чыгып келген-дир. Оларның сагыш-сеткилинде буян чедирер күзөл кыптыгып турары көскү. Регионнар аразында өөредилге курстары эрттирип чорааш, мындыг демниг дыңнакчыларны бир дугаар көрүп тур мен. Өөрүнчүг-дүр. Ындыг улусту чыып, хаара тудуп эккелгени Тываның Кызыл Крест даргазы Ирина Ондарның ачызы деп санаар мен. Ук билиглер республиканың шупту булуңнарынга чедер дээрзинге идегеп тур мен” – деп, келген инструктор өөрүшкүзүн илеретти.

Баштайгы дуза курузунга кижиниң амы-тынын камгалап болур үнелиг билиглерни

өөренип алганын Кызыл Крест кежигүннери чугаалап турган. Чуртталгада тургустунуп келир айыыл-халап, кем-дээшкннер дээш янзы-бүрү байдалдарда дүрген эмчи дузанын кыйгыртыпкаш, манап турар үеде ук билиглер кончуг херек. Ону ажыглап өөренип алыры кымга-даа артык эвес, харын-даа эмчи дузаны келбес черлерге канчаар-даа аажок ажыктыг болур.

Тываның Кызыл Крест волонтеру Виктория Сайын-Белек: “Курстун 65 хуузу практиктиг билиглерни быжыглаары болду. Башкының берген билиглериниң 80 хуузу быжы-биле шиңгээдип алган бис дээр болза, чазыг болбас. Кажан боттарывыс баштайгы дузаны канчаар чедирерин өскелерге өөредип эгелээш, оон-даа эки билип алыр бис. Янзы-бүрү таварылгаларны ойнап көргүспүшөөн, манекенерге база белеткенип турдувус” – деп чугаалады.

“Өөренип алган билиглеримни өөреникчилеримге болгаш ада-иелерге дамчыдар мен. Бажыңнарынга ада-иези чок турар үеде-даа, кырган-

ава, кырган-ачаларының-даа чанынга турда, экскурсия-даа үезинде чүү-даа болу бээр болза, олар бот-боттарын камгалажып билер кылдыр өөредип каарымга, дендии ажыктыг болур” – деп, Кызыл хоорайның 3 дугаар школазының башкызы Зинаида Ооржак четтиргенин илередип чугаалады.

Курстун түңнелинде дыңнакчылар шылгалданы

дужаагаш, баштайгы дуза инструкторунуң шынзылгазын холга алганнар. Олар 2020 чылдың делегей стандарттары-биле өөреткен баштайгы дуза инструкторлары болур. Өөренип алган курузунуң шынзылгазы делегейниң кайы-даа булуңунга күштүг болур.

И Чыжыргана СААЯ.
Авторнуң тырттырган чуруу.

Утерянный аттестат о полном среднем образовании серии 17 АБ № 0015667, выданный 28.06.2013 г. МБОУ СОШ с. Булун-Терек на имя Тулуш Андрея Мергеновича, считать недействительным.

МедиаХолдинг
ТываМедиаГрупп

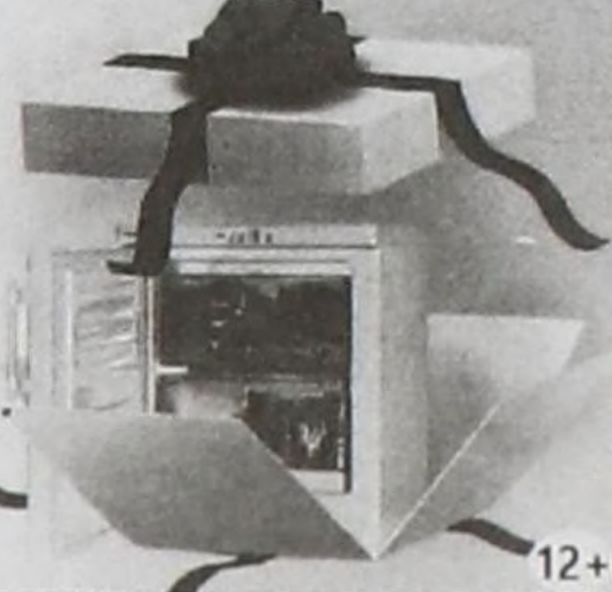
РОЗЫГРЫШ
МОРОЗИЛЬНОЙ
КАМЕРЫ

ПОДПИШИСЬ НА ГАЗЕТЫ «ШЫН»
ИЛИ «ТУВИНСКАЯ ПРАВДА»
всего за 861 руб. 60 коп.

на 2-ое полугодие 2022 года с 04.04.22 по 18.06.22 г.
оформи подписку онлайн на сайте podpiska.pochta.ru
или в любом почтовом отделении
филиала ФГУП «Почта России»

Пришли копию квитанции
в ИД «Тывамедиагрупп»
по адресу: г. Кызыл
ул. Красноармейская, д.100
каб. 309 тел. 8(39422)2-18-10,
сот. 8-923-267-07-49
элек. адрес: tuvamedia@bk.ru

Подробности розыгрыша,
количество и порядок получения
приза уточняйте в ИД «Тывамедиагрупп»
по адресу: г. Кызыл,
ул. Красноармейская, д.100, каб. 309.
ГАОУ ИД «Тывамедиагрупп»
ИНН 1701062430

12+

«Буянный ыяш» акцияже чалап турар

Тываның чурттакчылары «Буянный ыяш» деп акцияже чалап, Делегейниң уруглар хүнүнге уткуштур өңгүр чараш солун-сеткүүлдү чагыдып бээр Россияның почтазы сүмелеп турар.

«Буянный ыяш» деп акцияның шугуму-биле күзелдиг кижилер ат-соруктуг билдингир уруглар солун-сеткүүлүн ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларга белек кылдыр чагыдып берип болур.

«Эртемнерни номдан тывар, эртинени черден казар» дээрзин кижиге бүрүзү кара чажындан эки билер болгаш, Тываның чону ук акцияга 2015 чылдан тура идепкейлиг кижип келген. Шак ыңдыг буянный улустун аразында күрүне болгаш хей-ниити

ажылдакчылары, журналистер, артистер, спортсменнар дээш кандыг-даа мергежилдин кижилери бар. Эрткен чылын олар бичии уругларга 500 кезек солун-сеткүүлдү белек кылдыр чагыдып берген.

– Республиканың чурттакчылары бо акцияга алды чыл улаштыр кижип келген. Улуг улустун ачы-дузаны, деткимчезин хереглеп турар социал албан черлеринге, бичии уругларга тус-тузунда солуннары, сеткүүлдерни белек кылдыр чагыдып берген – деп, Федералдыг Почта албанының Тыва Республикада эргепелиниң чагыдылга бөлүүнүн удуртукчузу Аяна Монгуш чугаалаан.

Бүгү чурттуң девискээринден бо акцияга муң-муң кижилер каттыжып келген. «Буянный ыяш» деп акцияга кижир

дизе, чагыдылганы <https://podpiska.pochta.ru/derevo-dobra>. деп почтаның албан ёзу сайтызындан, почтаның мобильдиг капсырылганындан азы почта салбырын таварыштыр кылып болур.

Ачы-буян чедирери-биле, кандыг солун-сеткүүл чагыдып бээрин шилип алгаш, кайы социал албан черинге бээрин тодараткаш, бодунуң банк карточказы-биле ооң өртөөн төлөп каар. Чагыдылганы үе-хуусаазында почтачылар ук албан черинге чедирип бээр.

Уругларның болгаш үениң сайзыралына дүүштүр кылган солун-сеткүүлде бижээн билиглерни, угаадылгаларны уруглар өөренип шиңгээдип, угаан-медерелин сайзырадып турар.

И.Р. ДЕМЧИК белеткээн.

“ЭНЕРГОСТРОЙ”

КХН тускайжыттыг хуу тулугжу
МАГИСТРАЛЬНАЯДА МИКРОРАЙОН

+7 923-559-5000
+7 923-265-1045

Тываның эңгээл дүңү жетилгелерин
Красноярск аймагында “Модуль”
КХН аймактыг кылаар.
Улуттук 87-нч САЙМАДА САЛГАН.
Түрүк кылаар: 2022 чылдан калыс, 5-нч
№ 10/17/2022-42-1-03-1, 04-1, 05-1, 06-1,
07-1, 08-1, 09-1, 10-1, 11-1, 12-1.

Музыкальная передача

“Она Бсей души”

ВТОРНИК / ЧЕТВЕРГ / СУББОТА

ПОЗДРАВЛЕНИЯ ПРИНИМАЮТСЯ
НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

2500
руб.

– 1 песня
– 3 фото

– до 70 слов

ПО АДРЕСУ:
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д.100, каб. 309
tuvamedia@bk.ru
8(394-22) 2-18-10,
8-923-267-0749

*Стоимость дополнительного слова: 50 руб., фото: 150 руб., песни: 700 руб.

\ ТААКПЫ – БОЙДУСКА БОЛГАШ КАДЫКШЫЛГА ХОРАЛЫГ \

Таакпылаар чорук-биле демисел айын чарлаан

Май 31-де Бүгү-делегейниң таакпы чок хүнүн демдеглээр. Таакпы эпидемиязының берге айтыры дүвүренчиг байдалда келген. Таакпының хоразындан бир чылда 8 ажыг миллион кижилер өлүп турарындан аңгыда, ол чер бөмбүрзектиң бойдузунга аажок хоралыг салдарны чедирип турар.

Бүгү-делегейниң кадык камгалал организациязының медээзи-биле алырга, таакпы бүдүрүлгелери бир чылда 600 млн ыяшты кезип, 84 млн тонн углекистиг газтыг ышты арыг агаарже үндүрүп, 22 млрд литр сугну чарыгдап турар.

2022 чылда «Таакпы – бойдус хүрээлеңиниң айылы» деп темалыг хемчег эрттирерин ук организация планнаан. Ынчангаш таакпыларга «экология талазы-биле айыыл чок» деп меге реклама

бижиирин хоруур. Чүге дизе ол бүдүрүкчүлөр хоралыг ыжы-

**1 чылда таакпы
бүдүрүрде
600 млн
ыяшты кезип,
84 млн
тонн углекистиг
газтыг ышты
арыг агаарже
үндүрүп,
22 млрд
литр сугну
чарыгдаар**

биле бойдузун агаар эргил-дезинге эгээртинмес хораны чедирип турар.

Чүгүле таакпы үнүштери тарып өстүрер дээш, 3,5 миллион гектар арга-арыгны кезип каапкан. Таакпы үнүштерин тараан соонда, ол девискээрниң хөрзүнүгө өске үнүштер өзүп үнмес.

Делегейде таакпы бүдүрер компанияларның 90 хуузу сайзыраңгай чурттарда. Хөй орулга база оларны. Амыдыралы, социал байдалы шоолуг эвес чурттарның фермерлерин таакпы тарыры орулгалыг бизнес дээш чазак-чагыргазы ыйыдып турар. Ону тарып өстүрери болгаш кылып бүдүрери, садып-саарары кыска үе иштинде хөй орулгалыг-даа болза, ажилчынарның болгаш таакпылаар кижилерниң кадыкшылын үрээринге салдар чедирер бачыттыг ажил болур.

Кижиниң кадыкшылынга таакпының кайы хире хоралыын таакпының хавында өңгүр чурук кончуг таптыг көргүзүп турар.

Таакпычы таалап таакпылаар, а чанында улус ооң хоралыг ыжын тынып турары чөптүг эвес. Ынчангаш таакпылаар улуска аңгы чер турарын «Хамаатыларның кадыкшылын таакпы ыжындан, таакпы ажыглаарының азы никотинниг чүүлдерниң салдарындан камгалаарының дугайында» 15-ФЗ Федералдыг хоойлуда тодаргай бижээн. Бажың, садыг, школа, эмнелге, спортзалы болгаш хөй-ниити албан чериниң чанынга таакпылаары хоруглуг.

Сөөлгү үеде электрон-нуг сигарета болгаш кальян иштинде никотинниг суук бүдүмелдиг херексел ажыглап турар. Таакпыга өөредир бо арганың бичии, элээди назылыг уруглар аразында

нептереңгей апарганының дугайында Бүгү-делегейниң кадык камгалал организациязы 2021 чылдың илеткелинге дүвүрел-биле дыңнаткан. Чүге дизе ол херекселдер-биле таакпыга чаңчыга бээри белен. Бүдүрүкчүлөр улусту будап, янзы-бүрү чыттыг холуксааларлыг электроннуг сигареталарны, кальяннарны чогаадып турар. Таакпылаас кижилерге, ылаңгыя бичии уругларга ындыг таакпы ажыглаарында удур хемчеглерни шыңгы чорутпас болза, айыылдыг дээрзин сагындырып, кичээн-дирип турар.

«Таакпылаар чорук-биле демисел айында» республиканың Кадык камгалал яамызы «Контактыда» арнында хүннүн не тодаргай тайылбырларны берип турар.

Төтчеглекчилер-биле демисел уламчылаар

«КЫЗЫЛ ДЕПТЕРНИҢ» ДИРИГ АМЫТАННАРЫ, ҮНҮШТЕРИ – КҮРҮНЕНИҢ КАМГАЛАЛЫНДА

Тыва Республиканың төтчеглекчилерге удур ведомстволар аразында бригаданың ажылын Бүгү-делегейниң бойдус камгалаар фондузу үнелевишаан, дараа-зында медээни дыңнадып турар.

2022 чылда Тыва Республиканың төтчеглекчилерге удур ведомстволар аразында бригаданың рейдиже үнүп ажылдаарында дөгүм болзун дээш, кывар-чаар материалдар, фоточурук тырттырар херекселдер садып алырынга база күш-хүнезин белеткээринге акша-хөреңги деткимчезин берген.

Бүгү-делегейниң бойдус камгалаар фондузу-биле Siberian Wellness корпорацияның «Сени долгандыр хүрээленген делегей» деп фондузунуң кады боттандырып келген төлевилелиниң шугуму-биле рейдилерге ынчаар дузалап турар.

Каа-Хем кожуунга рейд үезинде инспекторлар бөлүк төтчеглекчилерни туткан.

Балыктарның үүргене чажар үезинде Тыва

Республиканың хем-хөлдөрдөндөн балыктаары хоруглуг деп биле тура, Сизим суурнуң чурттакчылары хоойлуга чөрүштүр Каа-Хемге четки салып, балыктап турганнар.

Төтчеглекчилерниң – 2 бел, 3 мыйыт (шокар-балык), 108 кадыргы – олчазы безин Тываның суглуг биологтук курлавырынга 255 170 рубль когаралды чедирген дээрзин Россияның ТР-де ИХЯ-ның ажылдакчылары хынааш, өртөк-үнезин тодараткан. Ол үлгедиг РФ-тиң Кеземче дүрүмүнүн 156-гы чүүлүнүн 1-ги кезээниң «а», «б» пункттар-биле кеземче херээн оттурарының чылдагааны болур.

Аңгарга дузак салып турган Эрзинниң чурттакчызын база рейд үезинде тудуп алган. Ол, 20–30 хире дузак кылып болгу дег, бир дүргек сывырындак демирлиг болган. Тооргу дузактаар деп турганы билдинген. Административтиг эрге-хоойлу хажытканы дээш аңаа хамаарыштыр протоколду тургускан.

Демир дузак – браконьерлерниң каржы-дерзии чепсээ.

Дириг амытаннар копка орук-ка дузакты эскербейн баар. Бажы, мойну азы хол-буду дузакка ылдыртына бээр болза, ол амытан моңунуп, аштап-суксап, хилинчектенип өлүр.

Дузак олчазын шиливес. Аңаа кандыг-даа аң-мең таваржып болур. Дузактың айыылдыг талазы ол. Бөрү азы тооргу тудуп алыр дээш, дузак салып каарга, аңаа ирбиш-даа таваржып болур.

Россияда ховар аңнарның тодаргайлаарга, диис төрөл аймакка хамааржыр амур пары, Мурнуу Азияның болгаш Ыраккы-Чөөн чүктүң леопарды болгаш ирбиштиң чурттап турар регионнарында дузак салыры хоруглуг.

Тывада дузак салыр төтчеглекчилер-биле демиселди чорудары дээрге, ирбишти кадагалаарының магадылалы-дыр. Ынчангаш төтчеглекчилерге удур ведомстволар аразында бригаданың сорулганының бирээзи ол.

Бүгү-делегейниң бойдус камгалаар фондузунуң эгелекчи саналы-биле 2021 чылда республиканың төтчеглекчилерге удур ведом-

стволар аразында бригаданың тургускан.

Ук бригаданың составында ТР-ниң Дириг амытаннар болгаш сугнуң биологтук курлавырларының объектилерин камгалаар талазы-биле күрүне комитети, «Тыва» бойдус парыгы, «Убсунур ыйгылаажы» заповедниги, Тываның онза камгалалдыг бойдус девискээрлериниң дирекциясы бар. «Тыва» бойдус парыгы ук бригаданың ажылын таарыштыр уштап-баштап турар.

**2 бел,
3 мыйыт,
108 кадыргы –
255170
рубль когарал**

– Ылап-ла, кандыг-даа девискээрге бойдус камгалаар сорулгалыг ажылдарны шиит-

пирлээр дээш, бүрүн эргелиг рейд бөлүктөрүн тургузуп алыр. Ол дээрге элээн каш ведомстволар кады боттарының ажылын таарыштыр көрүп, хары-угда чедиишкиниң ажылдаарының аргазы болур. Россияда Бүгү-делегейниң бойдус камгалаар фондузунуң кол сорулгаларының бирээзи ирбишти кадагалаары. Рейдиниң ачызында 30 хире дузак кылып болур бир дүрүг чинге демирлиг төтчеглекчини туткан. Инспекторлар он-он аңнарның амы-тынын камгалап алган. Демниг оперативтиг ажыл – Тыва Республикада 25 ирбишти кадагалаарының аргазы – деп, Илья Морозов, Саян-Алтай экорегионда Россияның WWF төлээ чериниң төлөвилелдериниң координатору чугаалаан.

Ук бригада 2022 чылда Бүгү-делегейниң бойдус камгалаар фондузу болгаш Siberian Wellness корпорацияның «Сени долгандыр хүрээленген делегей» деп фондузунуң деткимчезин алган. Дугурушкан планы ёзуугаар бо чылдың декабрь төнчүзүгө чедир рейдилерни уламчылаар.

/ Татьяна ИВАНИЦКАЯ,
Саян-Алтай экорегионда Россияның WWF төлээ чериниң парлалга секретары.

/ Арынны Р. ДЕМЧИК белеткээн.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

Тыва Республиканың
Чурагайлыг хөгжүлдө яамызы.Кол редактор
Н.В. САТ.Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүн адрези:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 29, 32РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННА-
РЫ:Редактор – 2-01-35.
Чарлал килдизи – 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак –
2-17-94
Корректор: Ч.Н. Мачык,А.А. Лагбы – 2-17-94
Харылзаа, информация
технологияларының болгаш
массалыг коммуникациялар ады-
рынга хайгаарал талазы-биле
федералдыг албанның Енисей
эргелели «Шын» солуну 2012
чылдың декабрь 3-те бүртүккэн.
Херечилелдин дугаары –

ПИ №ТУ17-00068.

Солунну «Тываполиграф» АН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Респу-
блика, Кызыл, Щетинкин болгаш
Кравченко, 1).Солунда парлаттыг мате-
риалдарның авторларының
бодалдары редакцияның
туружу-биле дүүшпейн барып
болур. Айыттыг саннары
болгаш өске-даа фактылары,
дыңнадыглары дээш авторлар
боттары харыылаар.Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).
Номерни парлалгаже дужаганы:
график езугаар — 21.00, херек
кырында — 18.00.Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.солуннуң сайтызы:
//shyn.ruэлектроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ruНеделяда тиражы
8680 кезек2022 чылда «ШЫН» СОЛУНУҢ
ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 765 рубль.
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР –
1005,20 рубль.

Тел.: 2-01-35